

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิจัย ประกอบไปด้วย

1. หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ช่วงชั้นที่ 2
 - 1.1 บทนำ
 - 1.2 วิสัยทัศน์
 - 1.3 คุณภาพผู้เรียน
 - 1.4 สาระ
 - 1.5 มาตรฐานการเรียนรู้
2. การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม
 - 2.1 ความหมายของหลักสูตร
 - 2.2 ความสำคัญของหลักสูตร
 - 2.3 องค์ประกอบของหลักสูตร
 - 2.4 ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร
 - 2.5 รูปแบบการพัฒนาหลักสูตร
 - 2.6 การประเมินผลหลักสูตร
 - 2.7 ขั้นตอนการประเมินหลักสูตร
 - 2.8 ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม
 - 2.9 จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรม
 - 3.10 ประเภทของการฝึกอบรม
 - 3.11 เทคนิคการฝึกอบรม
 - 3.12 ประโยชน์ของการฝึกอบรม
3. มัคทายกและศาสนพิธี
 - 3.1 ความหมายมัคทายก
 - 3.2 บทบาทหน้าที่มัคทายก
 - 3.3 พิธีกรรมสำหรับมัคทายกน้อย
 - 3.4 คุณธรรมสำหรับมัคทายกน้อย
4. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
 - 4.1 ความหมายผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
 - 4.2 ประเภทของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
 - 4.3 วิธีวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

5. เจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรม
 - 5.1 ความหมายของเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรม
 - 5.2 องค์ประกอบของเจตคติ
 - 5.3 ประเภทของแบบวัดเจตคติ
6. พฤติกรรมการเป็นมัคทายกน้อย
 - 6.1 ความหมายของพฤติกรรม
 - 6.2 ประเภทของพฤติกรรม
 - 6.3 วิธีวัดพฤติกรรมมัคทายกน้อย
7. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 7.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 7.2 งานวิจัยในต่างประเทศ

หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ช่วงชั้นที่ 2

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม (กรมวิชาการ, 2545, หน้า 1-11)
ได้รวบรวมไว้ดังนี้

บทนำ

กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่ผู้เรียนทุกคนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาต้องเรียน ทั้งนี้เพราะกลุ่มสาระการเรียนรู้นี้ว่าด้วยการอยู่ร่วมกันบนโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตลอดเวลา การเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจซึ่งแตกต่างกันอย่างหลากหลาย การปรับตนเองกับบริบทสภาพแวดล้อม ทำให้เป็นพลเมืองที่รับผิดชอบ มีความสามารถทางสังคม มีความรู้ ทักษะ คุณธรรม และค่านิยมที่เหมาะสม โดยให้ผู้เรียนเกิดความเจริญงอกงามในแต่ละด้านดังนี้

1. ด้านความรู้

กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมจะให้ความรู้แก่ผู้เรียนในเนื้อหาสาระความคิดรวบยอด และหลักการสำคัญ ๆ ในสาขาวิชาต่าง ๆ ทางสังคมศาสตร์ ได้แก่ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ จริยธรรม สังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ กฎหมาย ประชากรศึกษา และสิ่งแวดล้อมศึกษา ตามขอบเขตที่กำหนดไว้ในแต่ละระดับชั้น โดยจัดการเรียนรู้ในลักษณะบูรณาการหรือสหวิทยาการ

2. ด้านทักษะหรือกระบวนการ

ในการเรียนสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมนั้น ผู้เรียนควรจะได้พัฒนากระบวนการต่าง ๆ จนเกิดทักษะและกระบวนการดังนี้

2.1 ทักษะการคิด เช่น การสรุปความคิด การแปลความหมาย การวิเคราะห์หลักการ และการนำไปใช้ ตลอดจนจนทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

2.2 ทักษะการแก้ปัญหา ตามกระบวนการทางสังคมศาสตร์ กระบวนการสืบสอบ เช่น ความสามารถในการตั้งคำถามและการตั้งสมมติฐานอย่างมีระบบ การรวบรวมและวิเคราะห์ ข้อมูลการทดสอบสมมติฐานและการสรุปเป็นหลักการ

2.3 ทักษะการเรียนรู้ เช่น ความสามารถในการแสวงหาข้อมูลความรู้โดยการอ่าน การฟัง และการสังเกต ความสามารถในการสื่อสารโดยการพูด การเขียน และการนำเสนอ ความสามารถในการตีความ การสร้างแผนภูมิ แผนที่ ตารางเวลา และการจัดบันทึก รวมทั้งการใช้ เทคโนโลยีและสื่อสารสนเทศต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์ในการแสวงหาความรู้

2.4 ทักษะกระบวนการกลุ่ม เช่น ความสามารถในการเป็นผู้นำและผู้ตามใน การทำงานกลุ่ม มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายการทำงานกลุ่ม ปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับ มอบหมายด้วยความรับผิดชอบ สร้างสรรค์ผลงาน ช่วยลดข้อขัดแย้ง และแก้ปัญหาของกลุ่มได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ด้านเจตคติและค่านิยม

กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จะช่วยพัฒนาเจตคติ และค่านิยมเกี่ยวกับ ประชาธิปไตยและความเป็นมนุษย์ เช่น รู้จักตนเอง ฟังตนเอง ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย มีความกตัญญู รักเกียรติภูมิแห่งตน มีนิสัยในการเป็นผู้ผลิตที่ดี มีความพอดีในการบริโภค เห็นคุณค่าของ การทำงาน รู้จักคิดวิเคราะห์ การทำงานกลุ่มเป็นกลุ่ม เคารพสิทธิของผู้อื่น เสียสละ เห็นแก่ ประโยชน์ส่วนรวม มีความผูกพันกับกลุ่ม รักท้องถิ่น รักประเทศชาติ เห็นคุณค่าอนุรักษ์และพัฒนา ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ศรัทธาในหลักธรรมของศาสนา และการปกครองของศาสนา และ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

4. ด้านการจัดการและการปฏิบัติ

กิจกรรมการเรียนในกลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จะช่วยให้ผู้เรียนเกิด ทักษะในการทำงานเป็นกลุ่ม สามารถนำความรู้ ทักษะ ค่านิยม และเจตคติที่ได้รับการอบรมปรม นิสัยมาใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของผู้เรียนได้ เมื่อมองในภาพรวม ๆ แล้วจะพบว่าความสำคัญของกลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม นอกจากจะช่วยให้ผู้เรียนมี ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม มีทักษะ กระบวนการต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้ประกอบการตัดสินใจอย่างรอบคอบในการดำเนินชีวิต และมี ส่วนร่วมในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาในฐานะพลเมืองดีแล้ว ยังช่วยให้นำความรู้ทาง จริยธรรม หลักธรรมทางศาสนา มาพัฒนาตนเองและสังคมได้ ทำให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตใน สังคมได้อย่างมีความสุข

วิสัยทัศน์

1. กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นศาสตร์บูรณาการที่มุ่งให้เยาวชนเป็นผู้มี การศึกษา พร้อมที่จะเป็นผู้นำ เป็นผู้มีส่วนร่วม และเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบโดย

1.1 นำความรู้จากอดีตมาสร้างความเข้าใจในมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศเพื่อ การตัดสินใจในการเป็นพลเมืองดี

1.2 นำความรู้เกี่ยวกับโลกของเรามาสร้างความเข้าใจในกระบวนการก่อเกิดสภาพแวดล้อมของมนุษย์ เพื่อการตัดสินใจในการดำรงชีวิตในสังคม

1.3 นำความรู้เรื่องการเมืองการปกครองมาตัดสินใจเกี่ยวกับการปกครอง ชุมชนท้องถิ่น และประเทศชาติของตน

1.4 นำความรู้เรื่องการผลิต การแจกจ่าย และการบริโภคสินค้าและบริการ มาตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดเพื่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และการอยู่ในสังคม

1.5 นำความรู้เกี่ยวกับคุณค่าของจริยธรรม ศาสนา มาตัดสินใจในการประพฤติปฏิบัติตนและการอยู่ร่วมกับผู้อื่น

1.6 นำวิธีการทางสังคมศาสตร์มาค้นหาคำตอบเกี่ยวกับประเด็นปัญหาในสังคมและกำหนดแนวทางประพฤติปฏิบัติที่สร้างสรรค์ต่อส่วนรวม

2. กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ได้บูรณาการสรรพความรู้ กระบวนการและปัจจัยต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้ตามเป้าหมายของท้องถิ่นและประเทศชาติ การเรียนการสอนต้องใช้ข้อมูล ความรู้ทั้งในระดับท้องถิ่น ประเทศชาติ และระดับโลกเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน

3. ผู้เรียนได้อภิปรายประเด็นปัญหาพร้อมสมัย ร่วมกับเพื่อนและผู้ใหญ่ สามารถแสดงจุดยืนในค่านิยม จริยธรรมของตนเองอย่างเปิดเผยและจริงใจ ขณะเดียวกันก็รับฟังเหตุผลของผู้อื่นที่แตกต่างจากตนอย่างตั้งใจ

4. การเรียนการสอนเป็นบรรยากาศของการส่งเสริมการคิดขั้นสูงในประเด็นหัวข้อที่ลึกซึ้งท้าทาย ผู้สอนปฏิบัติต่อผู้เรียน ที่จะให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้อย่างมีความหมาย ให้ผู้เรียนได้รับการประเมินที่เน้นการนำความรู้มาประยุกต์ใช้ทุกรายวิชา

5. กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมมีการจัดเตรียมโครงการที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมที่ให้ผู้เรียนได้นำสิ่งที่เรียนไปใช้ได้จริงในการดำเนินชีวิต

คุณภาพผู้เรียน

กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มีจุดเน้น ในการสร้างคุณภาพของผู้เรียนดังนี้

1. ยึดมั่นในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ สามารถนำหลักธรรมคำสอนไปใช้ปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันได้ เป็นผู้กระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม พัฒนาดนเองอยู่เสมอ รวมทั้งบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม

2. ยึดมั่น ศรัทธา และซื่อสัตย์ซึ่งการปกครองประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี ปฏิบัติตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมไทย รวมทั้งถ่ายทอดสิ่งที่ดีงามไว้เป็นมรดกของชาติ เพื่อสันติสุขของสังคมไทยและสังคมโลก

3. มีความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ และสามารถนำหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. เข้าใจพัฒนาการของมนุษย์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ภาควงุมิใจในความเป็นไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน สามารถใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ และนำไปสร้างองค์ความรู้ใหม่ได้

5. มีปฏิสัมพันธ์ที่ตึงเครียดระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เป็นผู้สร้างวัฒนธรรม มีจิตสำนึก อนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ตลอดระยะเวลาที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ได้มีส่วนส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพและมีจุดเน้นเมื่อผู้เรียนเรียนจบปีสุดท้ายของแต่ละช่วงชั้นดังนี้

ช่วงชั้นที่ 2 (จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6)

1. ได้เรียนรู้เรื่องจังหวัด ภาค และประเทศของตนเอง ทั้งเชิงประวัติศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม รวมทั้งการเมืองการปกครอง และสภาพเศรษฐกิจโดยเน้นความเป็นประเทศไทย

2. ได้รับการพัฒนาความรู้และความเข้าใจในเรื่องศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ รวมทั้งมีส่วนร่วมศาสนาพิธีและพิธีกรรมทางศาสนามากยิ่งขึ้น

3. ได้ศึกษาและปฏิบัติตามถณภาพ บทบาท สิทธิหน้าที่ในฐานะพลเมืองดีของท้องถิ่น จังหวัด ภาค และประเทศ รวมทั้งได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมตามขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นตนเองมากยิ่งขึ้น

4. ได้ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องราวของจังหวัดและภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน

5. ได้รับการพัฒนาแนวคิดทางสังคมศาสตร์เกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ เพื่อขยายประสบการณ์ไปสู่การทำความเข้าใจในภูมิภาคซีกโลกตะวันออกและตะวันตกเกี่ยวกับศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต การจัดระเบียบทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากอดีตสู่ปัจจุบัน

สาระ

สาระที่เป็นองค์ความรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ประกอบด้วย

สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์

มาตรฐานการเรียนรู้

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 2 (ป4-6) มากำหนดทิศทางการสร้างหลักสูตรฝึกอบรม ตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดไว้ดังนี้ (กรมวิชาการ, 2545, หน้า 11-13)

ตาราง 1 มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 2 (ป.4-6) สาระที่ 1 : ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

สาระที่ 1 : ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม	มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น (ป.4-6)
<p>มาตรฐาน ส 1.1 : เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือสถานที่ตนนับถือ และสามารถนำหลักธรรมของศาสนา มาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. รู้และเข้าใจเรื่องราวพื้นฐานเกี่ยวกับประวัติ ความสำคัญของศาสนา ศาสดา และคัมภีร์ทางศาสนาที่ตนนับถือ 2. รู้และบอกหลักธรรมสำคัญของศาสนา สำคัญที่ตนนับถือและศาสนาอื่น ๆ 3. รู้และเข้าใจในเรื่องการบริหารจิตและเจริญปัญญาโดยให้รู้ความหมายของสติสัมปชัญญะ สมาธิและปัญญา
<p>มาตรฐาน ส 1.2 : ยึดมั่นในศีลธรรม การทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ชื่นชมการทำความดีของบุคคลในสังคม พร้อมทั้งบอกแนวทางปฏิบัติของตน เพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิต 2. เห็นคุณค่าการทำความดีของบุคคล สำคัญและเสนอเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติของตนเอง กลุ่มเพื่อน และสังคมใกล้เคียง เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข 3. เห็นประโยชน์ของการบริหารจิตและเจริญปัญญาตามแนวทางศาสนาและสามารถปฏิบัติได้
<p>มาตรฐาน ส 1.3 : ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมและศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. รู้และปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงามหลักธรรมทางศาสนาที่ตนนับถือในเรื่องที่เกี่ยวกับตนเอง กลุ่มสังคมที่ตนเป็นสมาชิกและสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ตัวชุมชนและประเทศชาติเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข 2. ใช้ภาษาในคัมภีร์ในศาสนาที่ตนนับถือและร่วมศาสนพิธี พิธีกรรมสำคัญทางศาสนาด้วยความเต็มใจ 3. ฝึกบังคับจิตใจให้ตั้งมั่นได้โดยมีสติสัมปชัญญะ ในขณะที่ปฏิบัติตามแนวทางของศาสนา

จากการศึกษาเอกสารกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สรุปได้ว่า ต้องประกอบไปด้วย บทนำ วิสัยทัศน์ คุณภาพผู้เรียน สาระ และมาตรฐานการเรียนรู้ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 2 (ป.4-6) นำมาสร้างเป็นแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมโดยนำมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 2 ในสาระที่ 1 : ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม

หลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตรมีความจำเป็นในการจัดการเรียนการสอนเนื่องจากเป็น ตัวชี้วัดความสำเร็จและความก้าวหน้าของประเทศนั้น ๆ ถ้าหลักสูตรดีมีประสิทธิภาพจะทำให้คนในประเทศมีอาชีพที่มั่นคง เศรษฐกิจ สังคม เป็นไปในทิศทางที่มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน เพื่อให้การพัฒนาหลักสูตรที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น จึงจำเป็นต้องศึกษารายละเอียดดังต่อไปนี้

ความหมายของหลักสูตร

หลักสูตรเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาและยังเป็นเครื่องกำหนดทิศทางการศึกษานักการศึกษาทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ดังนี้

ธำรง บัวศรี (2542, หน้า 7) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือ แผนซึ่งได้ออกแบบจัดทำขึ้นเพื่อแสดงถึงจุดหมาย การจัดเนื้อหา กิจกรรมและมวลประสบการณ์ ในแต่ละโปรแกรมการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ตามจุดหมายที่ได้กำหนดไว้

ชูศรี สุวรรณโชติ (2544, หน้า 41-42) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือ มวลประสบการณ์ทุกชนิดที่ครูสร้างสรรค์ให้กับผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมอย่างมีความสุขและเจริญงอกงามและเมื่อสรุปเป็นข้อ ๆ แล้ว ความหมายของหลักสูตรจะมีความหมายดังนี้

1. หลักสูตร คือ ประสบการณ์ทุกชนิดที่ครูให้กับผู้เรียน
2. หลักสูตร คือ รายวิชาและเนื้อหาวิชาที่สร้างขึ้นให้กับผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้
3. หลักสูตร คือ ประมวลกิจกรรมต่าง ๆ ที่ครูจัดให้กับผู้เรียน
4. หลักสูตร คือ ปฏิกริยาสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมในการเรียน
5. หลักสูตร คือ ความคาดหวังที่ครูกำหนดไว้ให้ผู้เรียนบรรลุถึงจุดหมายปลายทาง
6. หลักสูตร คือ เครื่องกำหนดชี้แนวทางในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอนาคตของสังคมนั้น ๆ

บรรพต สุวรรณประเสริฐ (2544, หน้า 14) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ 4 ประการ คือ 1. หลักสูตรหมายถึง รายวิชาหรือเนื้อหาสาระที่ใช้สอน 2. หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ที่โรงเรียนหรือสถานศึกษาจัดให้แก่ผู้เรียน 3. หลักสูตร หมายถึง กิจกรรมการเรียนการสอน 4. หลักสูตร หมายถึง สิ่งที่สังคมคาดหวังหรือมุ่งหวังจะให้ผู้เรียนได้รับ

วัชรวิ บูรณสิงห์ (2544, หน้า 1) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า ข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนที่เขียนขึ้นอย่างเป็นทางการอย่างกว้าง ๆ ที่เปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับ

การศึกษาสามารถจัดประสบการณ์ต่าง ๆ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมให้แก่ผู้เรียนเพื่อให้เป็นไปตามจุดหมายของหลักสูตร

บุญชม ศรีสะอาด (2546, หน้า 7) ได้กล่าวว่า หลักสูตรมีความหมายหลายอย่าง เมื่อศึกษาความหมายของหลักสูตรตามนิยามที่มีผู้ให้ไว้ สามารถจัดเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 3 กลุ่ม คือ 1. กลุ่มที่มองหลักสูตรว่าเป็นสิ่งที่คาดหวัง (intended) ได้แก่ กลุ่มที่ให้ความหมายว่าหลักสูตรคือวิชาและเนื้อหาวิชา หลักสูตรเป็นโปรแกรมการศึกษา หลักสูตรเป็นเอกสาร และที่หมายถึงหลักสูตรแม่บท 2. กลุ่มที่มองหลักสูตรว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง (actualized) ได้แก่กลุ่มที่ให้ความหมายว่าหลักสูตรคือประสบการณ์ 3. กลุ่มที่มองหลักสูตรครอบคลุมทั้งสองกลุ่มที่กล่าวมา

มหาวิทยาลัยสุโขทัยวิทยุ (2546, หน้า 10) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร หมายถึง แผนการเรียนรู้และประสบการณ์หรือกิจกรรมทั้งหลายที่โรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียน

รุจิรี ภูสาระ (2546, หน้า 1) กล่าวว่า หลักสูตร มาจากคำว่า "racecourse" เป็นภาษาละติน เมื่อนำมาใช้ในการศึกษามีความหมายได้หลายอย่าง แต่เดิมมีความหมายว่ารายการกระบวนวิชา ต่อมาคำนี้ได้ขยายความออกไปมากขึ้น นักพัฒนาหลักสูตรที่มีความเชี่ยวชาญจะสามารถอธิบายความหมายได้กว้างขวางกว่านักพัฒนาหลักสูตรที่มีแนวคิดดั้งเดิม ซึ่งมักจะให้ความหมายของหลักสูตรแคบ ๆ เช่นที่กล่าวมาแล้ว ความหมายของหลักสูตรที่มาจากคน ๆ เดียวอาจมีมากมาย ตัวอย่างเช่น หลักสูตรคือแผนการสอน หลักสูตรประกอบด้วยเป้าหมาย และจุดประสงค์เฉพาะที่จะนำเสนอและจัดการเนื้อหา ซึ่งจะรวมถึงแบบของการเรียนการสอนตามจุดประสงค์ และท้ายที่สุดจะต้องมีการประเมินผลลัพธ์ของการเรียน

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า 9-14) ได้ศึกษาแนวคิดของนักการศึกษาชาวต่างประเทศและชาวไทย และนำมาสรุปเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับความหมายของหลักสูตรไว้ดังนี้

1. หลักสูตรในฐานะที่เป็นวิชาและเนื้อหาสาระที่จัดให้แก่ผู้เรียน
2. หลักสูตรในฐานะที่เป็นเอกสารหลักสูตร
3. หลักสูตรในฐานะที่เป็นกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะให้แก่ผู้เรียน
4. หลักสูตรในฐานะแผนสำหรับจัดโอกาสการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่คาดหวังแก่นักเรียน
5. หลักสูตรในฐานะที่เป็นมวลประสบการณ์
6. หลักสูตรในฐานะที่เป็นจุดหมายปลายทาง
7. หลักสูตรในฐานะที่เป็นระบบการเรียนการสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน

ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์ (2547, หน้า 47) ได้สรุปความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือเนื้อหา สาระสำคัญและกิจกรรมต่าง ๆ ที่สนองวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปตามที่พึงประสงค์

ธงชัย ช่อพฤษา (2548, หน้า 2-3) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร หมายถึง การวางแผนจัดประสบการณ์สาระการเรียนรู้ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยพัฒนาผู้เรียนให้

บังเกิดผลการเรียนรู้ บังเกิดคุณสมบัติที่สังคมและท้องถิ่นปรารถนา โดยที่การวางแผนนั้นจะต้องมีองค์ประกอบที่สมบูรณ์ คือ มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน มีการกำหนดสาระการเรียนรู้ และประสบการณ์ที่มีคุณค่าต่อผู้เรียน มีแนวทางการดำเนินงานที่เป็นระบบ มีการนำแผนงานไปปฏิบัติในสถานศึกษาจนทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ สามารถวัดและประเมินผลการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนได้

ปราโมทย์ จันทรเรือง (2548, หน้า 5) กล่าวว่า ความหมายของหลักสูตรจะมีวิวัฒนาการคือเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย คือ หลักสูตรสมัยเดิม หมายถึง รายวิชา หรือเนื้อหาที่กำหนดไว้ให้ผู้เรียนได้เรียน หลักสูตรสมัยใหม่ หมายถึง มวลประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้รับทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทั้งด้านร่างกาย สังคม ปัญญา และจิตใจ หลักสูตรตามความหมายปัจจุบัน คือ แผนซึ่งได้ออกแบบจัดทำขึ้นเพื่อแสดงถึงจุดหมาย การจัดเนื้อหา กิจกรรม และมวลประสบการณ์ในแต่ละโปรแกรมการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ตามจุดหมายที่กำหนดไว้

สุคนธ์ เครือน้ำคำ (2548, หน้า 9) ได้สรุปความหมายของหลักสูตรไว้ดังนี้

1. เอกสาร หมายถึง โครงสร้างหลักสูตรที่ประกอบด้วยวิสัยทัศน์ พันธกิจ เนื้อหา สาระ การจัดการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล รวมทั้งสื่อต่าง ๆ

2. โครงการ หมายถึง เอกสารที่ประมวลความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ ให้แก่ผู้เรียนเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถและทักษะของผู้เรียน

3. วิชาความรู้ หมายถึง สาขาหนึ่งว่าด้วยหลักการและแนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตร

สมนึก ชาดุดทอง (2549, หน้า 4) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือ การบูรณาการศิลปะการเรียนรู้ และมวลประสบการณ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ซึ่งสามารถนำไปสู่การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นไปตามสิ่งที่สังคมคาดหวัง และมีการกำหนดแผนงานไว้ล่วงหน้าโดยสามารถปรับปรุง พัฒนา ให้เอื้อประโยชน์ต่อผู้เรียนได้มีความรู้ ความสามารถสูงสุดตามศักยภาพของแต่ละบุคคล

ทาบา (Taba, 1962, pp.10-11) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือ แผนการเรียนรู้ที่ประกอบด้วยจุดประสงค์และจุดมุ่งหมายเฉพาะ การเลือกและการจัดเนื้อหา วิธีการจัดการเรียนการสอน และการประเมินผล

กู๊ด (Cater V. Good, 1973, p.149) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ 3 ประการดังนี้

1. หลักสูตร หมายถึง เนื้อหาวิชาที่จัดให้เป็นระบบให้ผู้เรียนได้ศึกษา เพื่อให้จบชั้นหรือประกาศนียบัตร ในหมวดวิชาที่สำคัญ เช่น หลักสูตรสังคมศึกษา หลักสูตรพลานามัย หลักสูตรศิลปศึกษา เป็นต้น

2. หลักสูตรหมายถึง คำโครงทั่วไปของเนื้อหาหรือสิ่งเฉพาะที่จะต้องสอบ ซึ่งโรงเรียนจัดให้นักเรียน เพื่อให้นักเรียนมีความรู้จบชั้นหรือได้รับประกาศนียบัตร เพื่อให้สามารถเข้าเรียนต่อในทางอาชีพต่อไป ความหมายในข้อนี้ หมายถึง หลักสูตรทั้งฉบับรวมทุกวิชาเข้าด้วยกัน

3. หลักสูตร หมายถึง กลุ่มวิชาและการจัดประสบการณ์ที่กำหนดไว้ ซึ่งนักเรียนได้เรียนภายใต้การแนะนำของโรงเรียนหรือสถานศึกษา หรือนั่นคือหลักสูตรทั้งฉบับประกอบด้วยเนื้อหาส่วนหนึ่งและการจัดประสบการณ์ไว้อีกส่วนหนึ่ง

เซเลอร์ และอะเล็กซานเดอร์ (Saylor, & Alexander, 1974, p. 6) ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือ แผนสำหรับจัดโอกาสการเรียนรู้ให้แก่บุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือจุดหมายที่วางไว้โดยมีโรงเรียนเป็นผู้รับผิดชอบ

แพทท (Pratt, 1980, p. 455) ได้กล่าวว่า หลักสูตร หมายถึง สิ่งที่ถูกรวบรวมขึ้นอย่างมีระบบ ซึ่งจัดไว้เพื่อใช้สำหรับการศึกษาในสถานบันการศึกษา

จากที่นักการศึกษาทั้งในและต่างประเทศได้ให้ความหมายของหลักสูตร สรุปได้ว่า หลักสูตรหมายถึง เนื้อหาที่กำหนดจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ มีจุดมุ่งหมาย รายละเอียดของเนื้อหา วิธีการเรียนการสอนที่ชัดเจน มีการวัดและประเมินผล โดยหลักสูตรมีจุดมุ่งหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้เกิดความรู้ด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย

ความสำคัญของหลักสูตร

อุทัย บุญประเสริฐ (2540, หน้า 8) กล่าวถึง ความสำคัญของหลักสูตรว่า หลักสูตรเป็นธงชัยในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา เป็นแผนแม่บทการทำงานทุกด้านของสถานศึกษา หลักสูตรเป็นหลักและหัวใจของการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการศึกษา ทำให้การศึกษาดำเนินไปสู่เป้าหมายที่วางไว้และทำให้การศึกษามีประสิทธิภาพ หลักสูตรจึงเปรียบเสมือนแบบแปลนสำหรับการจัดกระบวนการเรียนรู้

ธำรง บัวศรี (2542, หน้า 10-11) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรว่า หลักสูตร เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นแนวทางในการจัดมวลประสบการณ์แก่ผู้เรียน หลักสูตรจึงเปรียบเสมือนแผนที่เดินเรือซึ่งบอกให้กัปตันหรือครูสอนรู้ว่าจะต้องตั้งเข็มทิศไปทางใด และจุดหมายปลายทางของการจัดกระบวนการเรียนคืออะไร และระหว่างทางที่จะไปจะต้องทำอะไรบ้าง ต้องใช้สื่อและแหล่งการเรียนรู้ อะไรบ้าง ต้องมีการวัดผลและประเมินผล หรือต้องปรับปรุงวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ในการจัดกระบวนการเรียนรู้นั้น ผู้เรียนเองจำเป็นต้องทราบล่วงหน้าว่า จะได้เรียนรู้อะไร และจะได้รับผลอย่างไรและจะต้องเตรียมการอย่างไร จึงจะสามารถเรียนรู้และได้รับผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย การจัดกระบวนการเรียนรู้จะบรรลุผลได้ ทั้งผู้เรียนและผู้สอนจะต้องมีส่วนร่วมที่ช่วยกำหนดแนวทางเพื่อให้แต่ละฝ่ายปฏิบัติหน้าที่ได้สอดคล้องและสนับสนุนซึ่งกันและกัน สิ่งที่กล่าวนี้คือหลักสูตร ถ้าหากไม่มีหลักสูตร ครูก็ไม่สามารถ จัดกระบวนการเรียนรู้ได้อาจจะจัดกระบวนการเรียนรู้ซ้ำไปซ้ำมาไม่เรียงลำดับตามที่ควรจะเป็น ผลการเรียนรู้อาจจะไม่เป็นไปตามคาดหวัง ดังนั้น การจัดกระบวนการเรียนรู้ คือ การนำหลักสูตรไปแปลงเป็นภาคปฏิบัติ ผู้สอนและผู้เรียนจำเป็นต้องอาศัยหลักสูตร เพื่อช่วยในการจัดกระบวนการเรียนรู้ หลักสูตรจึงมีความสำคัญต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างยิ่ง และเป็นความจำเป็นที่ครูผู้สอนจะต้องศึกษาหลักสูตรให้เข้าใจอย่างถ่องแท้

ทรงชัย ช่อพฤกษา (2548, หน้า 4-5) ได้สรุปความสำคัญของหลักสูตรไว้ดังนี้

1. หลักสูตรเป็นมาตรฐานการศึกษา สถานศึกษาจะต้องจัดกิจกรรมการเรียนรู้หรือจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ได้มาตรฐานที่หลักสูตรกำหนดไว้ คือ สอนให้ครบตามหลักสูตรที่กำหนดไว้ ถ้าสอนไม่ครบตามที่หลักสูตรกำหนดก็ถือว่าไม่ได้มาตรฐาน หลักสูตรจะเป็นเกณฑ์มาตรฐานให้ทุกสถานศึกษาที่จัดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เดียวกัน เช่น สถานศึกษาการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้จัดการศึกษาให้เป็นแบบแผนที่เป็นมาตรฐานเดียวกันในการจัดกระบวนการเรียนรู้ มิใช่แต่ละสถานศึกษาในประเภทเดียวกันต่างกำหนดหลักสูตรของสถานศึกษาขึ้นมาใช้โดยไม่ยึดมาตรฐานของหลักสูตรแกนกลางของประเทศ ทำให้เกิดความแตกต่างกันมาก

2. หลักสูตรมีฐานะเป็นตัวกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้อันเป็นบรรทัดฐานสำคัญอย่างหนึ่งของระบบการศึกษาที่ว่าด้วยการจัดการศึกษาด้านประสบการณ์ในการเรียนรู้ที่ดีและถูกต้องให้แก่ผู้เรียน มาตรฐานการเรียนรู้ที่ใช้เป็นหลักในการควบคุมพัฒนาการศึกษาระดับต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพได้

3. การจัดการศึกษาจะขาดหลักสูตรเพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ในสถานศึกษาไม่ได้ เพราะว่าหลักสูตรกำหนดโครงสร้างเนื้อหาสาระการเรียนรู้ และกิจกรรมการเรียนรู้ไว้อย่างชัดเจน ย่อมเป็นแนวทางการปฏิบัติของครูและผู้บริหารสถานศึกษาที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

4. หลักสูตรเป็นการวางแผนและการกำหนดแนวทางในการจัดการศึกษา เพราะหลักสูตรจะกำหนดจุดหมายไว้ การที่จะบรรลุผลตามจุดหมายนั้นจะต้องจัดสาระการเรียนรู้และประสบการณ์อะไร จะจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างไร สิ่งเหล่านี้จะทำให้เห็นภาพรวมของการจัดการศึกษาของชาติว่ามุ่งไปในทิศทางใด ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะได้ดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน

5. หลักสูตรเป็นแนวทางการปฏิบัติงานของครู เพราะหลักสูตรจะกำหนดให้ครูรู้ว่าควรพัฒนาผู้เรียนด้านใดบ้าง จะจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยเนื้อหาสาระอะไร และควรจัดกระบวนการเรียนรู้หรือประสบการณ์ใดให้บรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้ ครูจะรู้ได้อย่างไรว่าผู้เรียนเกิดพฤติกรรมตามที่คาดหวังไว้ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ครูจะต้องทำความเข้าใจหลักสูตรให้ชัดเจนเพื่อการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ

6. หลักสูตรเป็นเสมือนเป้าหมายลอมพลอมดีและมีคุณภาพ เนื่องจากผู้เรียนคือผลผลิตของการศึกษา ดังนั้น คุณภาพของผู้เรียนจะดี หลักสูตรย่อมเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะและแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ศิลธรรม และวัฒนธรรมของผู้เรียน อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมทางสังคม และประเทศชาติอย่างเต็มที่ มีความเหมาะสมสอดคล้องกับวัย และพัฒนาการของผู้เรียนแต่ละคนด้วย

7. หลักสูตรเป็นตัวชี้วัดความเจริญก้าวหน้าของประเทศ เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ดังนั้น ประเทศใดจัดการศึกษาโดยมีหลักสูตรที่เหมาะสมทันต่อเหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ย่อมได้กำลังคนที่มีประสิทธิภาพ ทำให้การพัฒนาสังคมและประเทศชาติเป็นไปอย่างได้ผลดียิ่ง

ปราโมทย์ จันทรเรือง (2548, หน้า 6) กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรว่า หลักสูตร เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นแนวทางในการจัดมวลประสบการณ์แก่ผู้เรียน หลักสูตรจึงเปรียบเสมือนแผนที่เดินเรือซึ่งบอกให้กับต้นหรือครูผู้สอนรู้ว่าจะต้องตั้งเข็มทิศไปทางใดและจุดมุ่งหมายปลายทางของการเรียนการสอนคืออะไร และระหว่างทางที่ไปจะต้องทำอะไรบ้าง เป็นต้นว่าต้องใช้สื่อหรืออุปกรณ์ช่วย หรือต้องมีการตรวจสอบประเมินผล หรือต้องปรับปรุงวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งในการเรียนการสอนนั้นตัวผู้เรียนก็จำเป็นต้องทราบล่วงหน้าว่าจะได้เรียนรู้อะไร และจะได้รับผลอย่างไร นอกจากนี้จะต้องเตรียมการอย่างไร จึงจะสามารถเรียนรู้และได้ผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย การที่การเรียนการสอนจะบรรลุผลได้ทั้งผู้เรียนและผู้สอนจะต้องมีสิ่งที่จะช่วยกำหนดแนวทาง เพื่อให้แต่ละฝ่ายปฏิบัติหน้าที่ได้สอดคล้องและสนับสนุนซึ่งกันและกันและสิ่งดังกล่าวนั้นก็คือ หลักสูตร ถ้าหากไม่มีหลักสูตรก็สอนไม่ได้เพราะไม่รู้ว่าจะสอนอะไร หรือถ้าจะสอนโดยคิดเอาเองก็จะเกิดความสับสน โดยที่อาจสอนซ้ำไปซ้ำมาไม่เรียงลำดับตามที่ควรจะเป็น ผลการเรียนรู้อาจไม่เป็นไปตามที่คาดไว้

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า 16) ได้สรุปความสำคัญของหลักสูตรไว้ดังนี้

1. หลักสูตรเป็นเสมือนเบ้าหลอมพลเมืองให้มีคุณภาพ
2. หลักสูตรเป็นมาตรฐานของการจัดการศึกษา
3. หลักสูตรเป็นโครงการและแนวทางในการให้การศึกษา
4. ในระดับโรงเรียนหลักสูตรจะให้แนวปฏิบัติแก่ครู
5. หลักสูตรเป็นแนวทางในการส่งเสริมความเจริญของงามและพัฒนาการของเด็กตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา
6. หลักสูตรเป็นเครื่องกำหนดแนวทางในการจัดประสบการณ์ว่า ผู้เรียนและสังคมควรจะ ได้รับสิ่งใดบ้างที่จะเป็นประโยชน์แก่เด็กโดยตรง
7. หลักสูตรเป็นเครื่องกำหนดว่า เนื้อหาวิชาอะไรบ้างที่จะช่วยให้เด็กมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างราบรื่น เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติและบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมไทย
8. หลักสูตรเป็นเครื่องกำหนดว่า วิธีการดำเนินชีวิตของเด็กให้เป็นไปด้วยความราบรื่นและผาสุกเป็นอย่างไร

สุนนท์ เครือน้ำคำ (2548, หน้า 13) ได้สรุปความสำคัญของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตรเป็นเครื่องมือของรัฐสำหรับพัฒนากำลังคน เพราะคนคือทรัพยากรสำคัญของชาติ ประชากรชาติใดที่มีการศึกษาสูง การพัฒนาบ้านเมืองจะก้าวหน้าได้รวดเร็ว ดังนั้นรัฐจึงต้องกำหนดจุดมุ่งหมายเป้าหมายไว้ในหลักสูตร ให้ชัดเจนว่าในอนาคตชาติต้องการกำลังคนในด้านใดบ้าง แต่ละด้านมีสัดส่วนมากน้อยเท่าใด เพื่อฝึกฝน อบรมคนตั้งแต่ยังเป็นเยาวชน เมื่อเติบโตขึ้นจะได้เป็นกำลังสำคัญของชาติในการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าสืบไป

จากแนวคิดของนักการศึกษาสรุปได้ว่าหลักสูตรมีความสำคัญคือ เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของการพัฒนาคนในประเทศให้มีคุณภาพตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เพื่อให้คนในประเทศมีทิศทางในการเลือกดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตั้งตามความมุ่งหมายของหลักสูตรที่ตั้งไว้

องค์ประกอบของหลักสูตร

องค์ประกอบของหลักสูตรนับว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้หลักสูตรสมบูรณ์ ทั้งยังเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนให้สำเร็จตามที่ทุกฝ่ายมีความต้องการ นักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวถึงองค์ประกอบหลักสูตรไว้ดังนี้

ช่าง บัณฑิต (2542, หน้า 8-9) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรว่า หลักสูตรไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. เป้าประสงค์และนโยบายการศึกษา (education goals and policies) หมายถึง สิ่งที่รัฐต้องการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษา
2. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร (curriculum aims) หมายถึง ผลส่วนร่วมที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนหลังจากเรียนจบหลักสูตรไปแล้ว
3. รูปแบบและโครงสร้างหลักสูตร (types and structures) หมายถึง ลักษณะและแผนผังการแจกแจงวิชา กลุ่มวิชาหรือกลุ่มประสบการณ์
4. จุดประสงค์ของวิชา (subject objectives) หมายถึง ผลที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลังจากที่ได้เรียนวิชานั้นไปแล้ว
5. เนื้อหา (contents) หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทักษะความสามารถที่ต้องการให้มีรวมทั้งประสบการณ์ที่ต้องการให้ได้รับ
6. จุดประสงค์การเรียนรู้ (instructional objectives) หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้มีทักษะและความสามารถ หลังจากที่ได้เรียนรู้เนื้อหาที่กำหนดไว้
7. ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน (instructional strategies) หมายถึง วิธีการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมและมีหลักเกณฑ์ เพื่อให้บรรลุตามจุดประสงค์การเรียนรู้
8. การประเมินผล (evaluation) หมายถึง การประเมินผลการเรียนรู้เพื่อใช้ในการปรับปรุงการเรียนการสอนและหลักสูตร
9. วัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน (curriculum materials and instructional media) หมายถึง เอกสารสิ่งพิมพ์ วีดิทัศน์ และวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งอุปกรณ์โสตทัศนศึกษา เทคโนโลยีการศึกษาและอื่นๆ ที่ช่วยส่งเสริมคุณภาพและประสิทธิภาพการเรียนการสอน

นิคม ชมภูหลวง (2545, หน้า 53-54) กล่าวถึง องค์ประกอบของหลักสูตรที่สำคัญ 8 ส่วนคือ

1. หลักการ คือ ทิศทางหรือแนวทางในการจัดการศึกษาของแต่ละระดับ
2. จุดหมาย คือ ความประสงค์หรือความต้องการทางการศึกษาที่จะนำไปสู่หลักการของหลักสูตร
3. โครงสร้าง คือ ข้อกำหนดกลุ่มวิชาหรือรายวิชาในหลักสูตร
4. จุดประสงค์การเรียนรู้ คือ จุดประสงค์ทางการศึกษาสำหรับใช้ประโยชน์ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

5. เนื้อหารายวิชา คือ ประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งกำหนดไว้ในรายวิชานั้น ๆ อันจะช่วยให้บรรลุจุดประสงค์การเรียนรู้ที่วางไว้

6. สื่อการเรียน คือ อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ มีทักษะและเจตคติ ความต้องการ

7. วิธีสอน คือ วิธีการทุกรูปแบบที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้

8. การประเมินผล คือ การประเมินเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน และตัดสินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า 18-19) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบการศึกษาของหลักสูตรไว้ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร (curriculum aims) จุดมุ่งหมายของหลักสูตร หมายถึง ความตั้งใจหรือความคาดหวังที่ต้องการให้เกิดขึ้นในตัวผู้ที่จะผ่านหลักสูตร จุดมุ่งหมายของหลักสูตรมีความสำคัญเพราะเป็นตัวกำหนดทิศทางและขอบเขตในการให้การศึกษาแก่เด็ก ช่วยในการเลือกเนื้อหาและกิจกรรม ตลอดจนใช้เป็นมาตรการอย่างหนึ่งในการประเมินผล

2. เนื้อหา (content) เมื่อกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแล้ว กิจกรรมขั้นต่อไปคือการเลือกเนื้อหาประสบการณ์การเรียนรู้ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาไปสู่จุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ โดยดำเนินการตั้งแต่การเลือกเนื้อหาและประสบการณ์ การเรียงลำดับเนื้อหาสาระ พร้อมทั้งการกำหนดเวลาเรียนที่เหมาะสม

3. การนำหลักสูตรไปใช้ (curriculum implementation) เป็นการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติซึ่งประกอบไปด้วยกิจกรรมต่าง ๆ เช่นการจัดทำวัสดุหลักสูตร ได้แก่ คู่มือครู เอกสารหลักสูตร แผนการสอน แนวการสอน และแบบเรียน เป็นต้น

4. การประเมินหลักสูตร (evaluation) การประเมินหลักสูตร คือ การหาคำตอบว่าหลักสูตรสัมฤทธิ์ผลตามที่กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายหรือไม่มากน้อยเพียงใด และอะไรเป็นสาเหตุ การประเมินหลักสูตรเป็นงานใหญ่ และหลักสูตรกว้างขวาง ผู้ประเมินจำเป็นต้องวางโครงการประเมินผลไว้ล่วงหน้า

บุญชม ศรีสะอาด (2546, หน้า 11) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบหลักสูตรพื้นฐาน 4 ประการคือ

1. จุดประสงค์
2. สาระความรู้ประสบการณ์
3. กระบวนการเรียนการสอน
4. การประเมิน

ทาบ (Taba, 1962, pp. 422-423) กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรมีอยู่ 4 ประการคือ

1. วัตถุประสงค์ทั่วไปและวัตถุประสงค์เฉพาะ
2. เนื้อหาและจำนวนชั่วโมงสอนแต่ละวิชา
3. วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

4. วิธีการประเมินผล

ไทเลอร์ (Tyler, 1968, p.1) กล่าวว่า โครงสร้างของหลักสูตรมี 4 องค์ประกอบคือ

1. จุดมุ่งหมายทางการศึกษา (educational purpose) ที่โรงเรียนต้องการให้ผู้เรียนเกิดผล
2. ประสบการณ์ทางการศึกษา (educational experience) ที่โรงเรียนจัดขึ้นเพื่อให้

จุดมุ่งหมาย บรรลุผล

3. วิธีการจัดประสบการณ์ทางการศึกษา (organizational of educational experience) เพื่อให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

4. วิธีการประเมิน (determination of what to evaluate) เพื่อตรวจสอบจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

จากแนวคิดของนักการศึกษาสรุปได้ว่าองค์ประกอบของหลักสูตรจะต้องประกอบด้วย

1. ความมุ่งหมายของหลักสูตรเป็นสิ่งที่คาดหวังว่าจะได้รับจากหลักสูตร
2. เนื้อหาวิชาอันประกอบไปด้วยรายละเอียดของการจัดการเรียนการสอนซึ่งต้องมีความสอดคล้องตรงตามความสามารถของผู้เรียน
3. การนำหลักสูตรไปใช้ เป็นการนำเนื้อหาที่ได้วางไว้มาใช้ในระดับการศึกษาต่าง ๆ ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร
4. การประเมินผล เป็นการติดตามประสิทธิภาพของหลักสูตรที่จัดให้ผู้เรียนว่าตรงตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้เป็นเกณฑ์หรือไม่

ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร

การพัฒนาหลักสูตรเป็นภารกิจที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง จึงมีผู้ให้ความหมายของคำว่า การพัฒนาหลักสูตรไว้ดังนี้

วิสิฐ ท้าวดี (2550, หน้า 9) ได้สรุปความหมายของการพัฒนาหลักสูตรไว้ว่า เป็นการจัดทำหลักสูตร การปรับปรุงหลักสูตร การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้ดีขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการของบุคคล และสภาพสังคม

ทาบ (Hilda Taba, 1962, p. 454) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรหมายถึง การเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงหลักสูตรเดิมให้ได้ผลดียิ่งขึ้นทั้งในด้านการวางจุดมุ่งหมาย การจัดเนื้อหาวิชาการเรียน การสอน การวัดและการประเมินผลอื่น ๆ เพื่อให้ได้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายอันใหม่ที่วางไว้ การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ หรือเปลี่ยนแปลงทั้งหมดตั้งแต่จุดมุ่งหมายและวิธีการ และการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรนี้จะมีผลกระทบทางด้านความคิดและความรู้สึกของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ส่วนการปรับปรุงหลักสูตรหมายถึงการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเพียงบางส่วนโดยไม่เปลี่ยนแปลงแนวความคิดพื้นฐานหรือรูปแบบของหลักสูตร

กูด (Carter V. Good, 1973, pp. 157-158) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาหลักสูตรเกิดขึ้นได้ 2 ลักษณะ คือ การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงหลักสูตร การปรับปรุงหลักสูตรเป็นวิธีการพัฒนาหลักสูตรอย่างหนึ่ง เพื่อให้เหมาะสมกับโรงเรียนหรือระบบโรงเรียน จุดมุ่งหมายของการสอน วัสดุอุปกรณ์ วิธีสอน รวมทั้งการประเมินผล ส่วนคำว่า การเปลี่ยนแปลงหลักสูตร หมายถึง การแก้ไขหลักสูตรให้แตกต่างไปจากเดิม เป็นการสร้างโอกาสทางการเรียนขึ้นใหม่

เซเลอร์ และอเล็กซานเดอร์ (Saylor, & Alexander, 1974, p. 7) ให้คำจำกัดความของการพัฒนาหลักสูตรว่า หมายถึงการจัดทำหลักสูตรเดิมที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น หรือเป็นการจัดทำหลักสูตร

ใหม่โดยไม่มีหลักสูตรเดิมอยู่ก่อน การพัฒนาหลักสูตรอาจหมายถึงการสร้างเอกสารอื่น ๆ สำหรับนักเรียนด้วย

จากแนวคิดของนักการศึกษาสรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรหมายถึง การสร้างหรือปรับปรุงหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายที่ตั้งไว้ แต่ในการวิจัยครั้งนี้ การพัฒนาหลักสูตรหมายถึง การสร้างหลักสูตรขึ้นมาใหม่ มีขั้นตอนการสร้าง 4 ขั้นตอน คือ

- 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับความต้องการมัคนายกน้อย
- 2) การสร้างหลักสูตรฉบับร่างโดยกำหนดโครงร่างแบ่งหลักสูตรเป็นภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ
- 3) การทดลองใช้หลักสูตร
- 4) การประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร

รูปแบบการพัฒนาหลักสูตร

ไตรดา แก้วภักดี (2544, หน้า 25) ได้เสนอรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของเซเลอร์ และอเล็กซานเดอร์ ว่ามีรูปแบบดังนี้ คือ

1. กำหนดเป้าหมาย เป็นการกำหนดสิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้น โดยมุ่งเน้นพัฒนาบุคลิกภาพศักยภาพทางสังคม ทักษะการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง และพัฒนาความสามารถพิเศษของนักเรียนรายบุคคล
 2. การออกแบบหลักสูตร เป็นการวางแผนล่วงหน้า มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจ ข้อมูลในการพัฒนาหลักสูตรได้แก่ กลุ่มเป้าหมายที่จะใช้หลักสูตร วัตถุประสงค์เฉพาะรูปแบบ ประสบการณ์เรียนรู้ บทบาทนักเรียนและผู้สอนและเกณฑ์การประเมินผล
 3. การนำหลักสูตรไปใช้ เป็นการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติคือการสอน หลักสูตรควรเปิดโอกาสให้ครูและนักเรียน ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการเลือกวิธีสอน และสื่ออุปกรณ์ต่าง ๆ
 4. การประเมินผล เป็นการพิจารณาจากผลผลิตของหลักสูตรที่ได้รับว่า สอดคล้องกับเป้าหมายหรือไม่อย่างไร การประเมินผลควรมีการประเมินผลย่อยและการประเมินผลสรุปรวม
- ปราโมทย์ จันท์เรือง (2548, หน้า 42) ได้รวบรวมรูปแบบพัฒนาหลักสูตรของทาบา (Hilda Taba) ไว้ 7 ขั้นตอนคือ

1. การศึกษาวิเคราะห์ความต้องการของผู้เรียนและของสังคม
2. การกำหนดจุดมุ่งหมาย
3. การเลือกเนื้อหาสาระ
4. การจัดรวบรวมเนื้อหาสาระ
5. การจัดประสบการณ์เรียน
6. การเลือกประสบการณ์เรียน
7. การประเมินผลเพื่อตรวจสอบดูกิจกรรมและประสบการณ์เรียนที่จัดไว้บรรลุตามจุดมุ่งหมายหรือไม่ รวมทั้งวิธีการประเมินผล

สรุปได้ว่า รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรนั้นแบ่งเป็น 4 ขั้นตอนคือ 1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 2. การพัฒนาหลักสูตร 3. การทดลองใช้หลักสูตร 4. การประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร

การประเมินผลหลักสูตร

การประเมินหลักสูตรนับว่าเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาหลักสูตร เพราะหลักสูตรที่สร้างขึ้นมาจะเหมาะสมหรือไม่นั้น ต้องมีการทดลองใช้และนำมาปรับปรุงอยู่ตลอดเวลา และที่สำคัญผู้ใช้หลักสูตรก็ต้องมีความรู้ความเข้าใจตลอดถึงวิธีการที่หลากหลายในการนำไปใช้ ซึ่งนักการศึกษาได้รวบรวมหลักการประเมินหลักสูตรไว้ดังนี้

กาญจนา คุณารักษ์ (2540, หน้า 220) กล่าวว่า การประเมินหลักสูตรผลหลักสูตร เป็นการเตรียมข้อสนเทศ เพื่อประโยชน์ในการตัดสินใจในระยะต่าง ๆ ของการพัฒนาหลักสูตร ข้อสนเทศดังกล่าว อาจจะเกี่ยวกับโปรแกรมที่สมบูรณ์ทั้งหมดหรือองค์ประกอบเพียงบางส่วน

ศิริมาส พุทธิสันทน์ (2543, หน้า 25) ได้รวบรวมความหมายการประเมินผลหลักสูตรไว้ดังนี้

1. เป็นการวัดระดับความสามารถของผู้เรียน โดยการเปรียบเทียบกับจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม
2. เป็นการเปรียบเทียบความสามารถของผู้เรียนกับเกณฑ์มาตรฐาน
3. เป็นการอธิบายและพิจารณาคัดสินหลักสูตร
4. เป็นการจำแนกขอบเขตการตัดสินใจเกี่ยวกับหลักสูตร และการเลือกวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการตัดสินใจ

บุญชม ศรีสะอาด (2546, หน้า 95) กล่าวว่า การประเมินหลักสูตร คือการเปรียบเทียบและตัดสิน เกี่ยวกับองค์ประกอบต่าง ๆ ในระบบหลักสูตร ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร มีความสอดคล้องระหว่างมาตรฐาน ความมุ่งหมาย และการปฏิบัติจริงเพียงใด หลักสูตรนั้นมีประสิทธิภาพเพียงใด มีผลกระทบอย่างไร ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ปรับปรุงหลักสูตรนั้น ให้ดีขึ้นการพัฒนาหลักสูตรจะขาดการประเมินหลักสูตรไม่ได้

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า 249) ได้สรุปว่า การประเมินหลักสูตร คือกระบวนการในการพิจารณาคัดสินใจคุณค่าของหลักสูตรนั้น ๆ มีประสิทธิภาพแค่ไหน เมื่อนำไปใช้แล้วบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ มีอะไรแก้ไขเพื่อนำผลที่ได้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการตัดสินใจทางเลือกที่ดีกว่าต่อไป

ปราโมทย์ จันทรเรือง (2548, หน้า 98) ได้สรุปความหมายการประเมินหลักสูตรไว้ 2 ลักษณะคือ ความหมายแรกเป็นการให้ความหมายในแง่ที่เกี่ยวกับสิ่งที่ต้องทำการประเมินและความหมายที่สองในแง่ของกระบวนการประเมิน ส่วนความหมายของการประเมินหลักสูตรมีความหมายถึงการรวบรวม วิเคราะห์ข้อมูล แล้วนำข้อมูลมาใช้ในการตัดสินใจหาข้อบกพร่องหรือปัญหาเพื่อหาทางปรับปรุงแก้ไขส่วนประกอบทุกส่วนของหลักสูตรให้คุณภาพดียิ่งขึ้นหรือตัดสินหาคุณค่าของหลักสูตรนั้น ๆ

พระมหาสมชาย ฝึยะผาบ (2549, หน้า 25) ได้สรุปการประเมินหลักสูตรไว้ว่า คือการติดตามดูแลเพื่อเปรียบเทียบการใช้หลักสูตรอย่างมีระบบ ทั้งก่อนการนำหลักสูตรไปใช้ ระหว่างที่ใช้หลักสูตร และหลังจากการนำหลักสูตรไปใช้แล้วว่ามีเปลี่ยนแปลงและมีผลสัมฤทธิ์มากน้อยเพียงใด เพื่อการแก้ไขปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพหรือเพื่อการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง

จากแนวคิดของนักการศึกษาข้างต้นสรุปได้ว่า การประเมินหลักสูตรหมายถึง การตัดสินใจเลือกหลักสูตรที่ดีที่สุดในการจัดการเรียนการสอน โดยการประเมินหลักสูตรจะเป็นตัวชี้วัดได้เป็นอย่างดีว่าหลักสูตรที่ใช้มีประสิทธิภาพตรงตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ได้มากหรือน้อยเพียงใด

ขั้นตอนการประเมินหลักสูตร

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2546, หน้า 427) ได้รวบรวมขั้นตอนการประเมินหลักสูตรไว้ดังนี้

1. พิจารณาเป้าหมายการประเมินหลักสูตร
2. กำหนดคณะกรรมการการประเมินหลักสูตร
3. ประชุมคณะกรรมการ
4. กำหนดวัตถุประสงค์และขอบข่ายการประเมินหลักสูตร
5. เลือกกิจกรรมการประเมินหลักสูตร
6. พัฒนาเครื่องมือและเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล
7. กำหนดแหล่งทรัพยากรและการคาดการณ์เกี่ยวกับปัญหาอันอาจเกิดขึ้น
8. เรียงลำดับความสำคัญของกิจกรรมการประเมินหลักสูตร
9. กำหนดวันที่เสร็จการประเมินหลักสูตร
10. วิเคราะห์ข้อมูลการประเมินหลักสูตร
11. เขียนรายงานการประเมินหลักสูตร

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า 256-257) ได้สรุปขั้นตอนการประเมินหลักสูตรไว้ดังนี้

1. ขั้นกำหนดวัตถุประสงค์หรือจุดหมายในการประเมิน การกำหนดจุดหมายในการประเมินเป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการในการดำเนินการประเมินหลักสูตร ผู้ประเมินต้องกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการประเมินให้ชัดเจนว่าจะประเมินอะไร ในส่วนใด ด้วยวัตถุประสงค์อย่างไร เช่น ต้องการประเมินเอกสารหลักสูตรเพื่อดูว่าเอกสารหลักสูตรถูกต้องสมบูรณ์สามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพแค่ไหน หรือจะประเมินการนำหลักสูตรไปใช้ในเรื่องอะไร แค่นั้นหรือการนำหลักสูตรไปใช้ทั้งหมด หรือจะประเมินหลักสูตรทั้งระบบ การกำหนดวัตถุประสงค์ในการประเมินที่ชัดเจนทำให้เราสามารถกำหนดวิธีการ เครื่องมือ และขั้นตอนในการประเมินได้อย่างถูกต้อง และทำให้การประเมินหลักสูตรดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และได้ผล ถูกต้องเป็นที่เชื่อถือได้

2. ขั้นกำหนดหลักเกณฑ์วิธีการที่จะใช้ในการประเมินผล การกำหนดเกณฑ์และวิธีการประเมินเปรียบเสมือนเข็มทิศที่จะนำไปสู่เป้าหมายของการประเมิน เกณฑ์การประเมินจะเป็น

เครื่องบ่งชี้คุณภาพในส่วนของหลักสูตรที่ถูกประเมิน การกำหนดวิธีการที่จะใช้ในการประเมินผลทำให้เราสามารถดำเนินงานไปตามขั้นตอนได้อย่างราบรื่น

3. ขั้นการสร้างเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการประเมินหรือเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่จะมีผลทำให้การประเมินนั้นน่าเชื่อถือมากน้อยแค่ไหน ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินหรือเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลมีหลายอย่าง ซึ่งผู้ประเมินจะต้องเลือกใช้และสร้างอย่างมีคุณภาพ มีความเชื่อถือได้ และมีความเที่ยงตรงสูง

4. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล ในขั้นการรวบรวมข้อมูลนั้นผู้ประเมินต้องเก็บรวบรวมข้อมูลตามขอบเขตและระยะเวลาที่ได้กำหนดไว้ ในบางครั้งถ้าจำเป็นต้องอาศัยผู้อื่นในการรวบรวมข้อมูล ควรพิจารณาผู้ที่จะมาทำหน้าที่เก็บรวบรวมข้อมูลที่มีความเหมาะสม เพราะผู้เก็บรวบรวมข้อมูลมีส่วนช่วยให้ข้อมูลที่รวบรวมได้มีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือ

5. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล ในขั้นนี้ผู้ประเมินจะต้องกำหนดวิธีการจัดระบบข้อมูล พิจารณาเลือกใช้สถิติในการวิเคราะห์ที่เหมาะสม แล้วจึงวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลเหล่านั้น โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้

6. ขั้นสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลและรายงานผลการประเมิน ในขั้นนี้ผู้ประเมินจะสรุปและรายงานผลการวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นต้น ผู้ประเมินจะต้องพิจารณารูปแบบของการรายงานผลว่าควรจะเป็นรูปแบบใด และการรายงานผลจะมุ่งเสนอข้อมูลที่บ่งชี้ให้เห็นว่าหลักสูตรมีคุณภาพหรือไม่ เพียงใด มีส่วนใดบ้างที่ควรแก้ไข ปรับปรุงหรือยกเลิก

7. ขั้นนำผลที่ได้จากการประเมินไปพัฒนาหลักสูตรในโอกาสต่อไป

พระมหาสมชาย ฝึะผาบ (2549, หน้า 25) ได้สรุปว่าขั้นตอนการประเมินหลักสูตรมี 4 ประการคือ

1. กำหนดวัตถุประสงค์ของการประเมินผล
2. วางแผนหรือออกแบบการประเมิน
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูลและรายงานผลการประเมินหลักสูตร

ทาบ (Hilda Taba, 1962, p.324) ได้รวบรวมแนวทางในการประเมินหลักสูตรเป็นกระบวนการ มีขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. วิเคราะห์และตีความวัตถุประสงค์ของหลักสูตรให้มองเห็นกระจ่างชัดในเชิงพฤติกรรม คือปฏิบัติได้จริง (formulation and clarification for objective)
2. คัดเลือกและสร้างเครื่องมือที่เหมาะสมสำหรับค้นหาหลักสูตร (selection and construction of the appropriate instruments for getting evidences)
3. ใช้เครื่องมือที่สร้างขึ้นประเมินผลหลักสูตรตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ (application of evaluative criteria)

4. รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลังของนักเรียนและลักษณะของการสอนเพื่อนำมาประกอบในการแปลผลของการประเมิน (information on the background of students and the nature of instruction in the light of which to interpret the evidences)

5. แปลผลการประเมิน เพื่อนำไปปรับปรุงหลักสูตรและการสอนต่อไป (translation of evaluation findings into improvement of the curriculum and instruction)

จากแนวคิดของนักการศึกษาข้างต้นการประเมินหลักสูตรต้องประกอบไปด้วย 1) การกำหนดวัตถุประสงค์ของสิ่งที่ต้องการประเมิน 2) การวางแผนหรือออกแบบการประเมิน 3) การเก็บรวบรวมข้อมูล 4) การวิเคราะห์ข้อมูล 5) การรายงานผลการประเมิน

ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม

จากคำจำกัดความข้างต้นจะเห็นว่ามียุ่ 2 คำ คือ การพัฒนาหลักสูตรและการฝึกอบรม ดังนั้นผู้วิจัยจะได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรก่อน แล้วจึงตามด้วยการฝึกอบรม ซึ่งความหมายของการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม นั้นมีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

วิสรา ท้าวดี (2550, หน้า 9) ได้สรุปความหมายของการพัฒนาหลักสูตรไว้ว่าเป็น การจัดทำหลักสูตร การปรับปรุงหลักสูตร การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้ดีขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการของบุคคล และสภาพสังคม

ทาบ (Hilda Taba, 1962, p.454) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรหมายถึง การเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงหลักสูตรเดิมให้ได้ผลดียิ่งขึ้นทั้งในด้านการวางจุดมุ่งหมาย การจัดเนื้อหาวิชาการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผลอื่น ๆ เพื่อให้ได้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายอันใหม่ที่วางไว้การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ หรือเปลี่ยนแปลงทั้งหมดตั้งแต่จุดมุ่งหมายและวิธีการ และการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรนี้จะมีผลกระทบทางด้านความคิดและความรู้สึกของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ส่วนการปรับปรุงหลักสูตรหมายถึงการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเพียงบางส่วนโดยไม่เปลี่ยนแปลงแนวความคิดพื้นฐานหรือรูปแบบของหลักสูตร

กู๊ด (Carter V. Good, 1973, pp.157-158) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาหลักสูตรเกิดขึ้นได้ 2 ลักษณะ คือ การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงหลักสูตร การปรับปรุงหลักสูตรเป็นวิธีการพัฒนาหลักสูตรอย่างหนึ่ง เพื่อให้เหมาะสมกับโรงเรียนหรือระบบโรงเรียน จุดมุ่งหมายของการสอน วัสดุอุปกรณ์ วิธีสอน รวมทั้งการประเมินผล ส่วนคำว่า การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรหมายถึงการแก้ไขหลักสูตรให้แตกต่างไปจากเดิม เป็นการสร้างโอกาสทางการเรียนขึ้นใหม่

เซเลอร์ และอเล็กซานเดอร์ (Saylor, & Alexander, 1974, p. 7) ให้คำจำกัดความของการพัฒนาหลักสูตรว่า หมายถึงการจัดทำหลักสูตรเดิมที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น หรือเป็นการจัดทำหลักสูตรใหม่โดยไม่มีหลักสูตรเดิมอยู่ก่อน การพัฒนาหลักสูตรอาจหมายถึงการสร้างเอกสาร อื่น ๆ สำหรับนักเรียนด้วย

จากความหมายของการพัฒนาหลักสูตรข้างต้น สรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรหมายถึง การจัดทำหลักสูตร การปรับปรุงหลักสูตร การเปลี่ยนแปลงหลักสูตร ทั้งจุดมุ่งหมาย การจัดเนื้อหา

วิชาการ การจัดการประเมินผล เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพโรงเรียน ส่วนการฝึกอบรมนั้นมิผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

วิจิตร อาวะกุล (2540, หน้า 1) กล่าวว่า การฝึกอบรมคือการบดฝุ่น เช็ดถู เคาะสนิม ทาสีใหม่ เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงคนจากคนเดิมให้เป็นคนใหม่ ที่มีประสิทธิภาพและคุณค่ายิ่งขึ้น เป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้บริหารมืออาชีพต้องจัดทำ เพราะทรัพยากรบุคคลเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าที่สุดขององค์กร เพื่อหน่วยงานของตน เป็นหน่วยงานอาชีพ ที่ต้องแข่งขันเพื่อชื่อเสียงมีคุณภาพ ก้าวหน้า มีความทันสมัย และที่สำคัญคือ ทำกำไรให้กับหน่วยงานเพิ่มมากขึ้นเท่าไรที่ควรจะเป็นไปได้

อติวัฒน์ ศรเกษตริน (2543, หน้า 52) ได้ให้ความหมายของการฝึกอบรมว่าเป็นกระบวนการที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาบุคคลให้สามารถเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ความชำนาญ และเจตคติ โดยการจัดการศึกษาให้แก่คนกลุ่มหนึ่ง แต่การจัดการศึกษานี้ทำขึ้นภายใต้เงื่อนไขบางประการ โดยมุ่งหวังให้ผู้เข้ารับการอบรมมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทั้งในด้านความรู้ ทักษะในการปฏิบัติงาน รวมทั้งทำที่ ที่แสดงถึงความพึงพอใจในการทำงาน ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ ตามวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม ซึ่งส่วนใหญ่พบว่า การฝึกอบรมเป็นวิธีการหนึ่งในการเพิ่มคุณภาพการทำงานของบุคลากรหรือเตรียมการให้บุคลากรพร้อมที่จะทำหน้าที่หนึ่งนั่นเอง

สำลี รักสุทธิ (2544, หน้า 30) ให้ความหมายของการฝึกอบรมว่าเป็นการปรับปรุงสมรรถนะของบุคคลให้มีมากขึ้น สูงขึ้น มีพฤติกรรมที่ได้มาตรฐานที่หน่วยงานต้องการไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ย่อมมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองฝึกหัดอบรมให้ทำงานต่าง ๆ สูงขึ้นได้ทั้งสิ้น

วิวิธรา หัวดี (2550, หน้า 13) ได้สรุปความหมายของการฝึกอบรมว่า คือ การถ่ายทอดความรู้เพื่อเพิ่มพูนทักษะ ความชำนาญความสามารถและทัศนคติในทางที่ถูกที่ควร เพื่อช่วยให้การปฏิบัติและภาระหน้าที่ต่าง ๆ ในปัจจุบันและอนาคตเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นและไม่ว่าการฝึกอบรมจะมีขึ้นที่ใดก็ตามวัตถุประสงค์ก็คือเป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการปฏิบัติงาน หรือเพิ่มขีดความสามารถในการจัดรูปแบบขององค์กร

จากความหมายของการฝึกอบรมสรุปได้ว่า เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงาน และเจตคติให้แก่คนที่เป็นทรัพยากรในแต่ละหน่วยงานเพื่อให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่แต่ละองค์การตั้งเป้าหมายไว้

จากความหมายของการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม สรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมหมายถึง การจัดทำหลักสูตร การปรับปรุงหลักสูตร การเปลี่ยนแปลงหลักสูตร ทั้งจุดมุ่งหมาย การจัดเนื้อหาวิชาการ การจัดการประเมินผล เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพโรงเรียน โดยเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงานและเจตคติให้แก่คนที่เป็นทรัพยากรในหน่วยงาน ในการวิจัยครั้งนี้ หลักสูตรฝึกอบรมมีคณาภน้อย หมายถึง หลักสูตรที่สร้างขึ้นใหม่สำหรับนักเรียนช่วงชั้นที่ 2 ประกอบไปด้วย ความนำ หลักการ จุดมุ่งหมาย ผู้เข้ารับการฝึกอบรม ระยะเวลาในการฝึกอบรม เนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล และแผนการจัดการเรียนรู้

จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรม

จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมเป็นสิ่งที่หน่วยงานหรือองค์กรแต่ละองค์กรตั้งเป้าหมายเพื่อเป็นจุดหมายปลายทางหลังจากการฝึกอบรมสิ้นสุด ซึ่งจุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมมีนักการศึกษาได้เสนอไว้ดังนี้

พัฒนา สุขประเสริฐ (2540, หน้า 5) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมว่าประกอบไปด้วย

1. เพิ่มพูนความรู้ (knowledge)
2. พัฒนาทักษะ (skill)
3. เปลี่ยนแปลงเจตคติ (attitude)

องค์อาจ พงษ์พิสุทธิ์บุบผา (2541, หน้า 35) ได้สรุปว่าจุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมมีดังนี้

1. เพื่อเพิ่มพูนความรู้และแนวคิดใหม่ ๆ
2. เพื่อเพิ่มทักษะความชำนาญและประสบการณ์ในการทำงาน
3. เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เหมาะสม
4. เพื่อเปลี่ยนเจตคติให้สอดคล้องกับความต้องการขององค์กร
5. เพื่อจูงใจบุคลากรให้ปฏิบัติงานในหน้าที่ให้ดีขึ้น

นันทวัฒน์ สุขผล (2547, หน้า 15) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม ดังนี้

1. เพื่อพัฒนาบุคลากร ปรับปรุงความสามารถในการทำงานให้สูงขึ้น ให้มีความรู้ความสามารถ ทักษะ ทศนคติ รวมถึงมีแนวคิดหรือวิทยาการใหม่ ๆ อันทันสมัย เพื่อให้ก้าวทันต่อความเจริญก้าวหน้า และทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

2. เพื่อช่วยให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม มีความเชื่อมั่นในตนเอง และมีความมั่นใจในการปฏิบัติงานเพิ่มมากขึ้น

3. การฝึกอบรมจะช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคล ให้สอดคล้องทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของหน่วยงานนั้น ๆ

พระมหาสมชาย ฝึยะผาบ (2549, หน้า 33) สรุปว่า จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรม คือ วิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีผู้จัดมีความต้องการให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดความรู้ความเข้าใจ และมีความชำนาญในกิจกรรมของการอบรมนั้น ๆ จนผู้เข้ารับการอบรมนำกลับไปประยุกต์ใช้ได้ด้วยตนเอง

จากแนวคิดของนักการศึกษาศึกษาสรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมเป็นการพัฒนาทักษะทั้งสามด้านของบุคคลคือ พุทธิพิสัย จิตพิสัย ทักษะพิสัย เพื่อให้มีประสบการณ์เพิ่มขึ้นจากเดิมเป็นการนำบุคคลไปสู่จุดมุ่งหมายขององค์กรหรือหน่วยงานที่วางไว้

ประเภทของการฝึกอบรม

ในการฝึกอบรมจำเป็นต้องเลือกประเภทของการฝึกอบรมให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของหน่วยงาน องค์กร ทั้งนี้เพื่อให้การเพิ่มศักยภาพตรงตามความ

ต้องการของหน่วยงาน องค์กร เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยประเภทของการฝึกอบรมมีผู้แบ่งประเภทไว้ดังนี้

จงกลณี ชุติมาเทวินทร์ (2542, หน้า 10-11) ได้แบ่งประเภทของการฝึกอบรมไว้ดังนี้

1. การฝึกอบรมประจำการ (pre-entry training) การฝึกอบรมประจำการเป็นการฝึกอบรมให้กับสมาชิกที่มาเข้ามาทำงานใหม่ ถ้าเป็นการศึกษาก็เป็นการประดมניתศเนื้อหาโดยทั่วไปมีลักษณะผสมผสาน มีทั้งการฝึกอบรมในห้อง และฝึกอบรมภาคสนาม ปกติจะใช้เวลาดั้งแต่ 2-3 วัน หรือบางกรณีก็ใช้เวลาเป็นเดือน

2. การฝึกอบรมระหว่างประจำการ (in-service training) การฝึกอบรมประเภทนี้จะจัดให้กับพนักงานที่เข้าทำงานแล้วแต่ต้องการเพิ่มประสิทธิภาพของการทำงานให้ดียิ่งขึ้น ในด้านการศึกษาเปรียบการฝึกอบรมประเภทนี้เหมือนการเสริมหรือให้ความรู้เพิ่มกับนักเรียนเพื่อให้ผลการเรียนดียิ่งขึ้น ระยะเวลาที่ใช้ยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมส่วนใหญ่ใช้เวลาประมาณ 1-3 สัปดาห์

3. การฝึกอบรมในโครงการ (project related training) การฝึกอบรมประเภทนี้เป็นการฝึกอบรมที่ตรงสายงานผู้เข้ารับการฝึกอบรมเนื่องจากต้องการให้ผู้ที่อยู่ในโครงการนี้มีประสิทธิภาพและเข้าใจในการทำงาน ในด้านการศึกษาจะออกมาในรูปแบบเป็นโครงการเช่นกันเช่น โครงการส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนด้านวิทยาศาสตร์เพื่อมุ่งให้คนที่อยู่ในโครงการมีความรู้ความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น เวลาที่ใช้ในการอบรมประมาณ 1-3 เดือน

4. การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาตนเอง (self-development training) การฝึกอบรมประเภทนี้กินความหมายที่กว้างและครอบคลุม อาทิ กรณีบุคคลที่ทำงานมานานแล้วความรู้เริ่มตึบตันไม่ทันสมัยวิทยาการ ก็จะเริ่มพัฒนาตนเอง ซึ่งเป็นการพัฒนาความรู้ใหม่ ในด้านการศึกษาหากเทียบเคียงการฝึกอบรมประเภทนี้จะอยู่ที่นักเรียนเลื่อนชั้นจากช่วงชั้นที่ 1 ไปสู่ช่วงชั้นที่ 2 เนื้อหาความรู้ที่ได้รับก็จะแตกต่างกันตามความเหมาะสม เวลาของการฝึกอบรมมีทั้งระยะสั้นและระยะยาวตามความเหมาะสมของความจำเป็นในการพัฒนาตนเอง

ศิริมาส พุทธิสันธ์ (2543, หน้า 30) ได้รวบรวมประเภทของการฝึกอบรมไว้ว่ามี 3 ประเภทคือ

1. การฝึกอบรมขั้นต้น เป็นการฝึกอบรมเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นต้นเพื่อให้บุคคลมีความรู้ความเข้าใจ และสามารถปฏิบัติงานในหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม การฝึกอบรมประเภทนี้ได้แก่ การปฐมนิเทศ การฝึกอบรมก่อนเพื่อเลื่อนตำแหน่ง

2. การฝึกอบรมเพื่อแก้ปัญหา เป็นการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานให้สูงขึ้น การฝึกอบรมประเภทนี้จะมุ่งเน้นในเรื่องการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติงาน

3. การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาเป็นการฝึกอบรมในขั้นสูงเป็นการมุ่งอนาคต เป็นการฝึกอบรมที่ช่วยให้การปฏิบัติงานมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สามารถพัฒนางานให้ก้าวหน้า

พระมหาสมชาย เขียวผาย (2549, หน้า 34) ได้สรุปประเภทของการฝึกอบรมไว้ว่าประกอบไปด้วย 3 ประเภทคือ

1. การฝึกอบรมเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง
2. การฝึกอบรมเพื่อประโยชน์แก่หน่วยงานหรือองค์กร
3. การฝึกอบรมเพื่อประโยชน์แก่สังคมหรือประเทศชาติ

จากแนวคิดของนักการศึกษาสรุปได้ว่า ประเภทของการฝึกอบรมมี 3 ประเภทคือ 1) การฝึกอบรมในขั้นแรก เป็นการแนะนำเทคนิควิธีการการปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องเหมาะสม 2) การฝึกอบรมต่อยอดความรู้ เป็นการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้เดิมให้เข้าใจยิ่งขึ้น 3) การฝึกอบรมในอนาคต เป็นการวางแผนให้คนในหน่วยงานเข้าใจภาระงานที่อาจเปลี่ยนแปลงในอนาคตเพื่อเป็นการพัฒนางานให้ทันสมัย สำหรับผู้วิจัยเลือกประเภทการฝึกอบรมเพื่อแก้ปัญหาที่ใช้ในการทำวิจัยในครั้งนี้ เนื่องจากเป็นประเภทที่เหมาะสมในปัญหาที่ผู้วิจัยพบในขณะที่จัดการเรียนการสอน

เทคนิคการฝึกอบรม

เทคนิคการฝึกอบรมเป็นเรื่องสำคัญของการฝึกอบรมเพราะการฝึกอบรมจะสำเร็จผลหรือไม่ในส่วนหนึ่งต้องมาจากการใช้เทคนิค ซึ่งเทคนิคฝึกอบรมนั้นมีผู้รวบรวมไว้ดังนี้

สมคิด บางโม (2545, หน้า 84-101) ได้รวบรวมเทคนิคฝึกอบรมไว้ 2 ประเภทคือ

1. เทคนิคอบรมโดยใช้วิทยากรเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ประกอบด้วย การบรรยาย การอภิปรายเป็นคณะ การประชุมปาฐกถาหรือการประชุมทางวิชาการ การสอนงาน
 2. เทคนิคอบรมโดยใช้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ประกอบด้วย การระดมสมอง การประชุมกลุ่มย่อย การประชุมแบบฟอรัม การแสดงบทบาทสมมติ การสัมมนา การศึกษาดูงานนอกสถานที่ การประชุมปฏิบัติการ การฝึกการรับรู้ การใช้กิจกรรมนันทนาการ
- วันทนา เนาวิวัน (2548, หน้า 171-197) ได้รวบรวมเทคนิควิธีการฝึกอบรม ดังนี้
1. เทคนิคแบบห้องเรียน ประกอบด้วย การบรรยาย การระดมสมอง การปูจณา-วิไลสนา การอภิปรายเป็นคณะ การบรรยายเป็นคณะ การสาธิต
 2. เทคนิคแบบกลุ่ม ประกอบด้วย กรณีศึกษา วิธีประสมเหตุการ์ณที่สำคัญ
 3. การฝึกปฏิบัติงานในเวลาจำกัด ประกอบด้วย การประชุมแบบกลุ่มมิ่ง การอภิปรายเป็นกลุ่ม/คณะ การแสดงบทบาทสมมติ การประชุมในลักษณะแสดงความคิดเห็นซึ่งกันและกัน การฝึกอบรมในลักษณะการใช้ความรู้สึกไวต่อพฤติกรรมผู้อื่น การจำลองสถานการณ์เกม การฝึกอบรมตามแบบหรือรูปแบบ การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การสัมมนา คลินิก การประชุม ชินติเกต การวิเคราะห์การติดต่อซึ่งกันและกัน การจำลองสถานการณ์
 4. การสอนงาน ประกอบไปด้วย การฝึกอบรมโดยวิธีการสอนงาน การฝึกอบรมโดยวิธีปฏิบัติงาน การฝึกอบรมโดยวิธีการสร้างความสัมพันธ์ในงาน การฝึกอบรมโดยลงมือปฏิบัติจริง การฝึกอบรมในลักษณะโค้ช
 5. การเรียนรู้ด้วยตนเอง ประกอบไปด้วย การสอนด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป การศึกษาทางไปรษณีย์

จากความหมายของนักการศึกษาเกี่ยวกับเทคนิคการฝึกอบรม สรุปได้ว่า เทคนิคการฝึกอบรมมีอยู่ 2 ประเภท คือ การใช้วิทยากรเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ และการใช้ผู้เข้ารับ

การฝึกอบรมเป็นศูนย์การเรียนรู้ สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้บูรณาการทั้งสองเทคนิคนี้ นำมาใช้ในการฝึกอบรม

ประโยชน์ของการฝึกอบรม

การฝึกอบรมนั้นมีประโยชน์มากมายเนื่องจากการแก้ปัญหาในหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจึงมีนักการศึกษาได้รวบรวมประโยชน์ของการฝึกอบรมไว้ดังนี้

อ้อม ประนอม (2540, หน้า 4) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการฝึกอบรมไว้ดังนี้

1. ช่วยป้องกันปัญหาโดยการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจกับบุคลากร เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาระหว่างปฏิบัติงานได้
 2. ช่วยเสริมสร้างความรู้ใหม่ ๆ ที่ทันสมัย
 3. ช่วยประหยัดงบประมาณรายจ่ายเนื่องจากเป็นกรรมวิธีที่ทำในระยะสั้น งบประมาณจำกัด มีวัตถุประสงค์เจาะจงชัดเจน
 4. เป็นการช่วยให้บุคลากรเกิดการเรียนรู้ และเพิ่มเติมประสบการณ์โดยไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่องานที่ปฏิบัติ ซึ่งสามารถจัดซื้อในระหว่างปฏิบัติงานและนอกเวลาทำงาน
 5. เป็นกรรมวิธีที่ก่อให้เกิดความสามัคคีทำงานในหน่วยงานเดียวกัน เพราะการฝึกอบรมทำให้บุคลากรมีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ช่วยให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น
 6. เป็นกรรมวิธีที่ช่วยให้บุคลากรมีโอกาสพัฒนาบุคลิกภาพของตนเอง และปรับปรุงวิธีการปฏิบัติงานให้เหมาะสมกับงานที่ต้องปฏิบัติ
 7. ช่วยให้ผู้บุคลากรมีความเชื่อมั่นในตนเองและมีความพร้อมที่จะทำงาน กล้าเผชิญปัญหาและอุปสรรค
 8. ช่วยสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิต และช่วยให้บุคลากรรู้จักพัฒนาตนเอง
- สมคิด บางโม (2545, หน้า 16-17) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการฝึกอบรมไว้ดังนี้
1. ระดับองค์กรหรือหน่วยงาน การฝึกอบรมมีประโยชน์ในระดับองค์กรดังนี้เพิ่มผลผลิตขององค์กร ทั้งทางตรงและทางอ้อมลดค่าใช้จ่ายด้านแรงงานสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่พนักงาน ทำให้พนักงานทำงานเต็มความสามารถลดความสูญเสียวัสดุอุปกรณ์และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ แก้ปัญหาต่าง ๆ ขององค์กร ทำให้ชาวสภายในองค์กรดีขึ้นทำให้ก้าวหน้า สามารถแข่งขันกับผู้อื่นได้ องค์กรบรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้
 2. ระดับผู้บังคับบัญชา การฝึกอบรมมีประโยชน์ดังนี้ช่วยเพิ่มผลผลิตในส่วนของตนให้สูงขึ้นลดเวลาในการสอนงานและลดเวลาในการพัฒนาพนักงานลดภาระในการปกครองของผู้บังคับบัญชาช่วยให้พนักงานตระหนักในบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของตนสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บังคับบัญชากับพนักงาน
 3. ระดับพนักงานหรือตัวผู้รับการอบรมเอง การฝึกอบรมมีประโยชน์ดังนี้เพิ่มความรู้ความสามารถเป็นการเพิ่มคุณค่าให้แก่ตนเองลดการทำงานผิดพลาดหรืออุบัติเหตุทำให้มีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติงาน เพื่อนร่วมงาน และองค์กรเพิ่มโอกาสความก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ เช่น ความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่และรายได้เพิ่มขึ้น หรือโอกาสในการเปลี่ยนแปลงลดเวลาในการ

เรียนรู้อิสระสร้างความรู้สึกรักดี ๆ ให้แก่ตนเอง ทำให้รู้สึกกระปรี้กระเปร่า เหมือนการเคาะสนิม มีกำลังใจมากขึ้นทำให้รู้จักคนมากขึ้น กว้างขวางมากขึ้น การปฏิบัติงานสะดวกขึ้นความรู้กว้างขวาง ก้าวทันต่อเทคโนโลยีใหม่ ๆ ความรู้ใหม่ ๆ และสังคมที่เปลี่ยนไป

จากแนวคิดของนักการศึกษาข้างต้น สรุปได้ว่าประโยชน์ของการอบรมนั้นโดยภาพรวมมีประโยชน์อยู่ 3 ประการคือ 1. ประโยชน์ต่อองค์กรหรือหน่วยงานที่บุคคลนั้นสังกัดอยู่ 2. ประโยชน์ต่อผู้บริหาร และ 3. ประโยชน์ต่อผู้ฝึกอบรมเอง

มคณายกและศาสนพิธี

มคณายกเป็นผู้นำพาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมแต่ละอย่างได้เป็นอย่างดี มคณายกเป็นผู้ชายหรือผู้หญิงก็ได้ การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมมคณายกน้อยสำหรับนักเรียนช่วงชั้นที่ 2 อำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี เป็นหลักสูตรที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมานี้เพื่อหาประกอบไปด้วย

ความหมายของมคณายก

ความหมายของมคณายกนั้นมีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ราชบัณฑิต (2546, หน้า 849) ได้ให้ความหมายของมคณายกไว้ว่า หมายถึง ผู้นำทาง คือ ผู้จัดการทางการกุศล หรือผู้ชี้แจงทางบุญทางกุศลและป่าวประกาศให้ประชาชนมาทำบุญทำกุศลในวัด

พระธรรมกิตติวงศ์ (2540, หน้า 45) ได้ให้ความหมายของมคณายกไว้ว่า หมายถึง ผู้นำทาง คือ ผู้นำบุญ ผู้นำทางบุญ ผู้ชี้ทางบุญ เขียนว่า มรรคนายกก็มี ใช้เรียกคฤหัสถ์ผู้ประสานติดต่อระหว่างวัดกับชาวบ้านในกิจการต่างๆ ของวัด หรือผู้เป็นหัวหน้าในพิธีทำบุญในวัด เช่น นำอาราธนาศีล อาราธนาพระปริตร นำถวายทานตลอดจนจัดแจงดูแลศาสนพิธีอื่นให้ถูกต้องเรียบร้อย มรรคนายกที่ดีและเก่งจะทำให้งานบุญต่างๆ ในวัดสำเร็จเรียบร้อยและเป็นระเบียบสวยงาม มรรคนายกนั้นเป็นได้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง

จากความหมายของมคณายกสรุปได้ว่า มคณายกหมายถึง ผู้นำพิธีกรรมในพระพุทธศาสนามีความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมเป็นอย่างดี เป็นได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย แต่สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ มคณายกน้อยหมายถึง นักเรียนช่วงชั้นที่ 2 ที่เข้าร่วมโครงการฝึกอบรม และสามารถเป็นผู้นำพาในการปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีกรรมตามหลักสูตรฝึกอบรมได้อย่างถูกต้อง

บทบาทหน้าที่ของมคณายก

บทบาทหน้าที่ของมคณายกนั้นคือสิ่งที่ผู้เป็นมคณายกต้องทำในขณะประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งมีผู้ให้บทบาทหน้าที่ของมคณายกไว้ดังนี้

พระครูศรีปริยัติสุนทร (2540, หน้า 10) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของมคณายกว่า ต้องเป็นผู้รู้พิธีกรรมของศาสนาได้เป็นอย่างดี เป็นผู้มีศีลจารวัตรงดงามเนื่องจากจะต้องเป็นผู้นำพาชาวบ้านประกอบพิธีกรรมสำคัญทางศาสนา นอกจากนี้ต้องรอบรู้ในทุกเรื่องเกี่ยวกับศาสนพิธี สามารถให้คำแนะนำแก่ผู้อื่นเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติตนในพิธีกรรมได้เป็นอย่างดี

พระครูอรุณสารเมธี (2540, คำนำ) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของมัคทายกกว่า ผู้เป็นมัคทายกจะต้องเป็นผู้มีศีลจารวัตรตรงดงาม เป็นผู้รู้ในกิจของสงฆ์ที่พึงทำ เป็นผู้ฉลาดรอบรู้ในพิธีกรรม สามารถให้คำแนะนำแก่ผู้คนในชุมชนเกี่ยวกับพิธีต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

จากแนวคิดข้างต้นสรุปว่า บทบาทหน้าที่ของมัคทายกนั้นต้องประกอบไปด้วย 1. เป็นผู้ที่มีศีลจารวัตรตรงดงาม 2. รู้และเข้าใจในพิธีกรรมทางศาสนาได้เป็นอย่างดี 3. ให้คำปรึกษาแนะนำแก่ผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

พิธีกรรมสำหรับมัคทายกน้อย

พิธีกรรมสำหรับมัคทายกน้อยนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบปฏิบัติเฉพาะในวันพระประกอบไปด้วย การสวดมนต์ไหว้พระ การอาราธนาศีล การอาราธนาธรรม การถวายทานในวันพระ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หลักปฏิบัติในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีผู้รวบรวมรายละเอียดไว้ดังนี้

การสวดมนต์ไหว้พระ

การสวดมนต์ไหว้พระ เป็นขั้นแรกของการประกอบพิธีกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อแสดงความน้อมน้อมของผู้มาทำบุญ ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้ลำดับขั้นตอนของการสวดมนต์ไหว้พระเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องเนื่องในวันพระ พิศาล ชมัสโลกา (2543, หน้า117) ได้รวบรวมไว้ดังนี้

1. เมื่อพระภิกษุสามเณร มาพร้อมกันแล้ว มัคทายกหรืออุบาสก อุบาสิกา ผู้มีความรู้ในขั้นตอนของพิธีกรรมจําแนบพาผู้มาทำบุญกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย ว่า

อิมีนา สกุกาเรน พุทฺธํ ปุเชมิ/ม

อิมีนา สกุกาเรน ธมฺมํ ปุเชมิ/ม

อิมีนา สกุกาเรน สงฺฆํ ปุเชมิ/ม

ในกรณีทีกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยเพียงคนเดียว พึงใช้ มี ส่วนในกรณีที่มีผู้กล่าวหลายคนพร้อมกัน เช่น ในการทำบุญในวันพระ พึงใช้ ม

2. ลำดับต่อจากกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยเสร็จแล้ว ก็จะกล่าวคำกราบพระรัตนตรัยว่า

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิเวทมิ (กราบ)

สวากขาโต ภควตา ธมฺโม ธมฺมํ นมสฺสามิ (กราบ)

สุปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺโฆ สงฺฆํ นมามิ (กราบ)

3. ลำดับต่อไปจึงเข้าสู่พิธีการต่อไป

การอาราธนาศีล

การอาราธนาศีลเป็นการขอให้พระกล่าวให้ศีลในทางปฏิบัติคือการให้พระกล่าวนำสมาทานศีลที่ตนต้องการสมาทาน การตั้งใจรักษาสอบปฏิบัติ 5 หรือ 8 ประการ สำหรับฆราวาสและศีล 10 สำหรับสามเณร โดยการกล่าวปฏิบัติต่อหน้าพระภิกษุหรืออาจปฏิบัติในใจก็ได้ แต่การปฏิบัติด้วยการกล่าวออกทางวาจานั้นจะมีผลในด้านปฏิบัติมากกว่า เพราะเป็นการประกาศต่อหน้าพระภิกษุด้วยการกล่าวออกทางวาจานั้นจะมีผลในด้านการปฏิบัติมากกว่า เพราะเป็นการประกาศต่อหน้าพระภิกษุและผู้อื่น ส่วนการกล่าวในใจนั้นมีได้ผู้กมัตตนต่อผู้อื่น จึงอาจทำให้ล่วง

ละเมิดได้ง่าย ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะได้รวบรวมเฉพาะขั้นตอนการอาราธนาศีล 5 เท่านั้น ซึ่ง พิศาล แซ่มโสภาก (2537, หน้า 154-155) ได้รวบรวมไว้ดังนี้

1. จุดธูปเทียนบูชาพระพุทธรูปแล้วกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้ง
2. หันหน้ามาทางพระภิกษุผู้ให้ศีล กราบ 3 ครั้ง แล้วกล่าวคำอาราธนาศีล จบแล้วกราบ 3 ครั้ง
3. ลำดับต่อไปพระภิกษุจะกล่าวนำ ดังนี้

3.1 กล่าวนำนมัสการพระพุทธเจ้า 3 ครั้ง (นโม ตสฺส...) (ผู้สมททานว่าตาม 3 ครั้ง)

3.2 กล่าวนำถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ (พุทฺธํ สรณํ...) (ผู้สมททานว่าตาม เมื่อพระภิกษุกล่าวจบที่ละตอน) บางแห่งก่อนกล่าวคำถึงพระรัตนตรัย พระภิกษุว่า " ยมห์ วทามิ ตีวเทหิ " แปลว่า เรากล่าวคำใดให้ท่านกล่าวคำนั้น ผู้สมททานถึงกล่าวว่า " อาม ภนฺเต " และเมื่อจบคำถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ พระภิกษุจะกล่าวบอกว่า " คิสรณคฺคณํ นิฏฺฐิตํ " แปลว่า การถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะจบแล้ว ฟังขานรับด้วยคำว่า " อาม ภนฺเต " อีก 1 ครั้ง

3.3 พระภิกษุกล่าวนำสมททานศีล 5 แต่ละข้อจนจบ (ผู้สมททานว่าตามเมื่อพระภิกษุกล่าวนำจบที่ละข้อ)

3.4 พระภิกษุกล่าวสรุปว่า อิมานิ ปญฺจ สีกฺขาปทานิ ... ผู้สมททานไม่ต้องกล่าวตามให้พนมมือฟังด้วยอาการสงบ

3.5 พระภิกษุจะกล่าวสรุปอานิสงส์ศีลว่า (ผู้สมททานไม่ต้องว่าตาม)

ศีเลน สุกฺคิ ยนฺติ

ศีเลน โภคสมฺปทา

ศีเลน นิพฺพุติ ยนฺติ

ตสฺมา สิลํ วิโสธเย

3.6 เมื่อพระภิกษุกล่าวสรุปอานิสงส์ศีลจบ ผู้สมททานฟังกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้ง แล้วเริ่มพิธีอื่นต่อไป

การอาราธนาธรรม

การอาราธนาธรรมเป็นการขอให้พระภิกษุแสดงธรรมให้ฟัง ปัจจุบันนิยมใช้การอาราธนาธรรมใน 2 พิธี คือ พิธีศพ ได้แก่ การสวดพระอภิธรรม การสวดมาติกา การสวดแจ้ง ส่วนในรูปแบบการอาราธนาธรรมในส่วนที่สองคือ พิธีฟังเทศน์ การการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกการอาราธนาธรรมในพิธีฟังเทศน์ ซึ่งมีผู้รวบรวมไว้ดังนี้ (พิศาล แซ่มโสภาก, 2537, หน้า 192)

1. เมื่อเตรียมไทยธรรมและจัดสถานที่เรียบร้อยแล้ว ฟังอาราธนาพระภิกษุขึ้นสู่ธรรมมาสน์ การอาราธนามี 2 วิธี คือ การอาราธนาด้วยวาจา และอาราธนาโดยสัญลักษณ์โดยจุดเทียนที่อยู่ใกล้ ๆ กับธรรมมาสน์ เพราะในพิธีเทศน์ทั่ว ๆ ไป จะต้องตั้งเทียนไว้ด้านข้างของธรรมมาสน์ 1 เล่ม เพื่อเอาไว้จุดขณะพระเทศน์ มีความหมาย คือ

1.1 ให้พระอาทิตย์แสงสว่างของเทียนอ่านคัมภีร์ (สำหรับพระที่เทศน์ปากเปล่าไม่ได้) ในกรณีที่ธรรมมาสน์มีแสงสว่างไม่พอหรือเทศน์เวลากลางคืนในที่ที่ไม่มีไฟฟ้า แม้ปัจจุบันจะมีไฟฟ้าแล้วก็ตาม ชาวพุทธก็ยังยึดถือประเพณีการตั้งเทียนนี้ไว้อยู่

1.2 เป็นคติธรรมบ่งบอกว่า การแสดงธรรมนั้นคือการให้แสงสว่างทางปัญญาไล่ความมืดทางจิต เหมือนแสงเทียนที่ไล่ความมืดไปได้ เทียนเล่มนี้จะเรียกว่า " เทียนส่องธรรม " เมื่อเริ่มจุด

จะเป็นสัญลักษณ์บอกพระภิกษุว่า ผู้ฟังธรรมพร้อมแล้ว ดังนั้น พระจะขึ้นธรรมมาสน์เพื่อแสดงธรรมต่อไป

1.3 เมื่อพระภิกษุขึ้นสู่ธรรมมาสน์แล้วพึงกราบเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้ง แล้วกล่าวคำอาราธนาศีล สมาทานศีลก่อน จบแล้วกราบ 3 ครั้ง

1.4 อาราธนาธรรม โดยใช้คำอาราธนาเดียวกับการอาราธนาธรรมในงานศพ คือ พรหมมา จ โลกาธิปไตย สหมปติ กคฺคณฺชลี อนฺธิวโร อายาจถ สนฺติชฺช สุตตฺวาปปรชฺชชฺชาติกา เทเสตุ ธมฺมํ อนุกมฺปิมี ปชฺชํ เมื่ออาราธนาธรรมจบแล้ว พระภิกษุผู้ธรรมาก็จะเริ่มแสดงธรรม พึงกราบ 3 ครั้ง แล้วนั่งพับเพียบฟังธรรมด้วยความตั้งใจต่อไป

1.5 เมื่อพระภิกษุแสดงธรรมจบแล้ว พึงกราบ 3 ครั้ง แล้วถวายจตุปัจจัยไทยธรรม จากนั้นพระสงฆ์จะกล่าวอนุโมทนา พึงกรวดน้ำและรับพรแล้วเริ่มพิธีอื่นต่อไป

การถวายทานในวันพระ

การถวายทานนั้นเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งของชาวพุทธ ทุกคนที่หวังบุญกุศลปฏิบัติกันส่วนมากนิยมกันในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาหรือที่เรียกว่าวันพระ ในระเบียบพิธีเกี่ยวกับการถวายทานแต่พระสงฆ์มีผู้รวบรวมไว้ดังนี้ (พิศาล แซ่มโสภา, 2543, หน้า 105-107)

1. หลักสำคัญของการถวายทานเป็นการสงฆ์มีอยู่ว่า ต้องตั้งใจถวายเป็นสงฆ์จริง ๆ อย่าเห็นแก่หน้าบุคคลผู้รับว่า เป็นภิกษุหรือสามเณร เป็นพระสงฆ์เถระหรือพระอันดับ ถ้ามีเจตนาแล้วจะเป็นเหตุให้จิตใจชั่วแว่วเกิดความยินดียินร้ายไปตามบุคคลผู้รับ ซึ่งจะเสียพิธีสังฆทานไป ควรทำใจว่าผู้รับจะเป็นบุคคลชนิดใด ๆ ก็ตาม เมื่อเป็นผู้รับในนามของสงฆ์ซึ่งสงฆ์จัดมา หรือเป็นผู้มาถึงเฉพาะหน้าในขณะที่ตั้งใจถวายสงฆ์แล้ว ก็ถวายทานนั้น ๆ อุทิศให้เป็นสงฆ์จริง ๆ

2. ตระเตรียมทานวัตถุที่ต้องการถวายให้เสร็จเรียบร้อย ตามศรัทธาและทันเวลาถวาย ถ้าเป็นภัตตาหาร จีวร และคิลานเภสัช ซึ่งเป็นวัตถุยกประเคนได้ จะเป็นของถวายเนื่องด้วยกาลหรือไม่ก็ตาม ต้องจัดให้ถูกต้องตามนิยมของทานชนิดนั้น ๆ แต่ถ้าเป็นเสนาสนะหรือเครื่องเสนาสนะซึ่งต้องก่อสร้างกับที่และเป็นของใหญ่ใช้ติดที่ ก็ต้องเตรียมการตามสมควร

3. เผด็จสงฆ์ คือ แจ่งความประสงค์ที่จะถวายทานนั้น ๆ ให้สงฆ์ทราบ ถ้าเป็นภัตตาหารหรือจีวร คิลานเภสัช ซึ่งมีจำนวนจำกัดไม่ทั่วไปแก่สงฆ์ทุกรูปในวัด ก็ขอให้เจ้าอธิการสงฆ์โดยเฉพาะเจ้าอาวาสจัดพระสงฆ์ผู้รับให้ตามจำนวนต้องการ และนัดหมายสถานที่กับกำหนดเวลาให้เรียบร้อยด้วย ถ้าเป็นเสนาสนะหรือเครื่องเสนาสนะ ซึ่งปกติจะต้องก่อสร้างภายในวัดอยู่แล้วก็ขอผู้แทนสงฆ์ตามจำนวนต้องการ และนัดกำหนดวันเวลารับ ส่วนสถานที่รับก็ควรเป็นบริเวณที่ตั้งเสนาสนะ หรือเครื่องเสนาสนะนั้น ๆ

4. ในการถวายทานนั้น ถ้ามีพิธีอื่นประกอบด้วย ก็เป็นเรื่องของพิธีแต่ละอย่าง ๆ ไป เฉพาะพิธีถวายทานเมื่อถึงกำหนด ฝ่ายทายกพึงดำเนินพิธี ดังนี้

4.1 จุดธูปเทียนหน้าที่บูชาพระ (ถ้ามีตั้งอยู่ด้วย)

4.2 อาราธนาศีล และรับศีล

4.3 ประณมมือกล่าวคำถวายทานนั้น ๆ ตามแบบในการกล่าวคำถวายนี้ทุกครั้งต้องตั้ง นะโม ก่อน 3 จบ ถ้ายกถวายรวมกันหลายคน ควรว่า นะโม พร้อมกันก่อน แล้วหัวหน้ากล่าวคำถวายว่า

อิมาหิ มยิ ภนฺเต, ภคฺตานิ, สปริวารานิ, ภิกฺขุสงฺฆสฺส, โอนฺชยาม, สาธุ โน ภนฺเต, ภิกฺขุสงฺโฆ,
อิมาหิ, ภคฺตานิ, สปริวารานิ, ปฏิกฺคณฺหาตุ, อมฺหากิ, ทิฆมฺคตฺ, หิตาย, สุขาย.

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย ภัตตาหาร กับทั้งบริวารเหล่านี้ แต่พระสงฆ์ ของพระภิกษุสงฆ์จงรับภัตตาหาร กับทั้งบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สัน (ตลอด) กาลนาน เทอญ ฯ

ให้ผู้อื่นว่าตามเป็นคำ ๆ ทั้งคำบาลีและคำแปลจนจบ แต่คำแปลในบางกรณีที่มีคำถวายบาลียาวจะเว้นไม่กล่าวก็ได้ คือนั้นถ้าเป็นของควรประเคนก็ประเคน อนึ่งเสนาสนะหรือวัตถุที่ใหญ่โต ไม่สามารถจะยกประเคนได้ ถ้าประสงค์จะประเคนใช้น้ำหลังลงบนมือของสงฆ์ผู้เป็นประธานก็ถือว่าได้ประเคนแล้ว

5. พระสงฆ์ที่ได้รับอาราธนา เพื่อรับสังฆทานตามธรรมเนียมของทานนั้น ๆ บางวัดในขณะที่ยกกล่าวคำถวายทานพึงประณมมือเป็นอาการแสดงถึงการรับทานโดยเคารพเมื่อยกกล่าวคำถวายจบแล้วเปล่งวาจา สาธุ พร้อมกัน บางวัด เมื่อยกกล่าวคำถวายแล้วจึงประณมมือเปล่งวาจา สาธุ ทั้งนี้ สุดแต่จะควรสถานใดกล่าวไว้ตามที่เคยได้เห็นเท่านั้น เมื่อเสร็จการประเคนแล้วพึงอนุโมทนาด้วยบท

5.1 ยถา...

5.2 สพุทฺติโย...

5.3 บทอนุโมทนาโดยควรแก่ทาน...

5.4 ภวตุ สพุทฺทมงฺคลฺ...

6. ขณะพระสงฆ์อนุโมทนา ทายกพึงกรวดน้ำ เมื่อพระเริ่มบท ยถา... พอถึง สพุทฺติโย... เป็นต้น พึงประณมมือรับพรไปจนจบ แล้วกราบ 3 หน เป็นอันเสร็จพิธีถวายทานในวันพระ

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พิศาล แซ่มโสภ (2543, หน้า150-154) ได้รวบรวมไว้ดังนี้

1. วันมาฆบูชา แปลว่า การบูชาในเดือน 3 เป็นวันที่มีความสำคัญวันหนึ่งของ

พระพุทธศาสนาในที่ท่ามกลางสงฆ์ ณ เวฬุวันมหาวิหาร โดยพระพุทธเจ้าทรงปรารถนาเหตุสำคัญ 4 ประการ ที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า จตุรงคสันนิบาต ซึ่งแปลว่า การประชุมที่พร้อมด้วยองค์ 4 คือ

1.1 วันนี้เป็นวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3

1.2 วันนี้พระอรหันตชีนาสพ จำนวน 1,250 รูป มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย

1.3 พระอรหันตชีนาสพที่มาประชุมกันนั้น ล้วนเป็นผู้หมดกิเลสบรรลุมรรคปัญญา 6 แล้ว

ทั้งนั้น

1.4 พระอรหันตชีนาสพทั้งหมด เป็นเอหิภิกขุ คือเป็นผู้ได้รับการอุปสมบทจาก พระพุทธเจ้าโดยตรง พระองค์ทรงปรารถนาเหตุนี้จึงได้วางหลักการที่สำคัญของพระพุทธศาสนาไว้ได้ ตรัสเป็นคำประพันธ์ไว้ 3 คาถากึ่ง ดังนี้

“ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การบำเพ็ญกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตใจให้บริสุทธิ์ นี้ เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าหลาย”

“ความอดทน คือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าวว่าพระ นิพพานเป็นบรมธรรม ผู้ทำร้ายคนอื่นไม่เชื่อว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนคนอื่นไม่เชื่อว่าเป็นสมณะ”

“การไม่กล่าวร้าย การไม่ทำร้าย ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ความเป็นผู้รู้จัก ประมาทในอาหาร ที่นั่งนอนอันสงัด ความเพียรในอธิจิต นี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งหลาย”

คำสั่งสอนเหล่านี้ถือเป็นหลักที่สำคัญของพระพุทธศาสนา แต่เรามักจะจำได้เฉพาะ คาถาแรกเท่านั้นว่า ไม่ทำชั่ว ทำแต่ความดี และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ และในวันเดียวกันนี้อีก 44 ปี ต่อมา ถือว่ามีเหตุการณ์ที่สำคัญเกิดขึ้นอีก แต่ไม่ค่อยถูกกล่าวถึงก็คือ การปลงพระชนมายุสังขาร ของพระพุทธเจ้าโดยพระราชสาส์นท้าวขณะที่พระองค์ประทับอยู่ที่ ณ ปาวาลเจดีย์ ใกล้เมืองเวสาลี พระองค์ได้แสดงนิมิตโอภาสแก่พระอานนท์ว่า ผู้ใดเจริญอิทธิบาท 4 ประการดีแล้ว ถ้าปรารถนา ก็มี อายุยืนอยู่ได้ถึงกับหรือเกินกับ แต่พระอานนท์นึกไม่ถึงจึงไม่ได้กราบอาราธนาให้พระพุทธเจ้าอยู่ต่อ เมื่อพระอานนท์ออกไปจากที่เฝ้า มารจึงเข้ามาทูลขอให้พระองค์ปรินิพพาน พระองค์จึงรับคำ อาราธนาโดยกำหนดปรินิพพานอีก 3 เดือนข้างหน้า (คือวันวิสาขะ) ดังนี้ วันที่ทรงตัดสินใจ ปรินิพพานจึงตรงกับวันเพ็ญเดือน 6 การบูชาในวันมาฆบูชาเป็นประเพณีที่เพิ่งเริ่มทำกันในสมัย ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยในสมัยนั้นได้มีการบำเพ็ญพระราชกุศล คือ เวลา เช้า พระสงฆ์ 30 รูป ฉน์ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เวลาค่ำทรงจุดธูปเทียน พระสงฆ์ ทำวัตรสวดมนต์ สวดคาถาโอวาทปาฏิโมกข์ 1 กัณฑ์ แต่สมัยต่อมาพระเจ้าแผ่นดินทรงติดภารกิจ ราชการ ณ หัวเมืองต่าง ๆ ก็ทรงบำเพ็ญพิธีมาฆบูชาที่เมืองนั้น ๆ

ปัจจุบัน ราชการได้ให้ความสำคัญต่อวันมาฆบูชา โดยกำหนดเป็นวันหยุดราชการ เช่นเดียวกับวันวิสาขบูชา

2. วันวิสาขบูชา แปลว่า การบูชาในวันเพ็ญเดือน 6 เพื่อระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าเขียนอีก อย่างหนึ่งว่า วิสาขบูชา

วันวิสาขบูชาเป็นวันที่มีความสำคัญพิเศษที่สุดในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่ทราบกัน โดยทั่วไปในหมู่พุทธศาสนิกชน เนื่องจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวันนี้นับว่าเป็นวันที่มีความสำคัญต่อ พระพุทธเจ้าทั้งหมด แต่เกิดต่างปีกันในช่วงเวลา 80 ปี เหตุการณ์ดังกล่าวนั้นคือการประสูติ การ ตรัสรู้ และการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า โดยทั้ง 3 เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในวันเพ็ญเดือน 6 เหมือนกัน แต่ต่างปีกัน คือ

2.1 วันประสูติ ตรงกับวันศุกร์ วันเพ็ญเดือน 6 ปี จอ เวลาสายใกล้เที่ยง ก่อน พุทธศักราช 80 ปี เกิดขึ้น ณ บาลุมพินีเขตติดต่อดังระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์และกรุงเทวทหะปัจจุบัน เรียกว่า ตำบลลุมพินี

2.2 วันตรัสรู้ เกิดขึ้นในเวลา 35 ปีต่อ ภายหลังจากที่สิทธัตถะกุมารเสด็จออกบรรพชาได้ 6 ปี เกิดขึ้น ณ โคนต้นโพธิ์โบชื้อว่า อัสนัตถะ ใกล้แม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ปัจจุบันเรียกว่า ตำบลพุทธคยา

2.3 วันปรินิพพาน เกิดขึ้นในปีที่ 80 แห่งพระชนมายุของพระพุทธเจ้า ณ แดนบรพทระหว่างต้นรังคู่ ป่าสาละ เมืองกุสินารา ปัจจุบันเป็นตำบลกุสินารา หรือ กุสินาคารี รัฐอุตตรประเทศ

นับเป็นการยากยิ่งที่เหตุการณ์สำคัญหลายเหตุการณ์จะเกิดขึ้นในวันเดียวกันของปีที่แตกต่างกัน ดังนั้น ชาวพุทธจึงถือว่าวันนี้เป็นวันที่สำคัญทางพุทธศาสนา และได้จัดพิธีบูชากันอย่างยวดยิ่ง

การจัดพิธีบูชาในวันวิสาขบูชาได้สันนิษฐานว่า มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยซึ่งเป็นสมัยที่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แพร่หลายเข้ามา ตามหนังสือเรื่องนางนพมาศซึ่งได้กล่าวถึงพิธีบูชาในวันวิสาขบูชา ว่าทำกันอย่างเอิกเกริก เป็นเวลา 3 วัน 3 คืน กิจกรรมที่จัดเป็นพุทธบูชาได้แก่ ประดับบ้านเรือนด้วยดอกไม้ประทีปและดอกไม้ ประพรมสुकนธส รักษาศีลอุโบสถศีลฟังพระธรรมเทศนา บูชาธรรม ถวายสลากภัต สังฆทาน ยกธงผ้าบูชาพระสรูป บริจาคทรัพย์แจกจ่ายแก่คนขัดสนเชิญใจ ไถ่ชีวิตสัตว์ ปลอยนกปล่อยปลา และที่ขาดไม่ได้ก็คือ การเวียนเทียน แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 1 ประเพณีดังกล่าวไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีหรือไม่ ซึ่งอาจเป็นเพราะภาวะบ้านเมืองในขณะนั้นไม่เอื้ออำนวยต่อการทำพิธีก็ได้

ในรัชกาลที่ 2 ปรากฏในพงศาวดารว่า พระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะบำเพ็ญกุศลที่มียิ่งกว่าที่ได้ทรงบำเพ็ญมา จึงได้ตรัสถามสมเด็จพระสังฆราช และสมเด็จพระสังฆราช (มี : วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์) ได้ถวายวิสัชนาว่าให้บำเพ็ญการบูชาในวันวิสาขบูชา ทำให้พระองค์เกิดปีติโสมนัสรับสั่งให้ประกอบพิธี 3 วัน 3 คืน คือตั้งแต่นั้น 14 ค่ำ ถึง แรม 1 ค่ำ เดือน 6 โดยมีพิธีกรรม คือ การรักษาอุโบสถศีล แสดงธรรมเทศนา ทำบุญตักบาตร ปลอยสัตว์ สวดพระปริตรทำน้มนต์ ถวายสลากภัตภัต เช่นเดียวกับพิธีกรรมที่ปรากฏในสมัยสุโขทัย

ในปัจจุบันราชการได้ให้ความสำคัญแก่วันนี้ โดยถือเป็นวันหยุดราชการเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาทั้งวัน

3. วันอาสาฬหบูชา แปลว่า การบูชาในเดือน 8 เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันหนึ่ง โดยเป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรก หลังจากที่ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเรียกว่า ปฐมเทศนา โดยพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงในวันนั้นมีชื่อว่าธรรมจักกัปวัตตนสูตร ผู้ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดในวันนั้นคือ พระปัญจวัคีย์ เนื้อหาของพระธรรมเทศนาที่แสดงในวันนั้น เกี่ยวกับที่สุดโต่ง 2 ประการที่ไม่ควรประพฤติปฏิบัติ คือ

1. อัตตกิลมถานุโยค คือ การทำตนให้ลำบากเปล่า คือ ความพยายามเพื่อบรรลุผลที่มุ่งหมายด้วยวิธีทรมาณตนเองให้ได้รับความลำบากต่างๆ

2. กามสุขัลลิกานุโยค คือ การทำให้ตนพัวพันหมกหมุ่นอยู่ในกามสุขโดยที่สุดโต่งทั้ง 2 ประการนี้ ไม่ใช่หนทางที่จะหลุดพ้นความทุกข์ ซึ่งพระองค์ได้ลองประพฤติปฏิบัติมาแล้ว แต่ก็ไม่ได้

สามารถที่จะบรรลุลักษณะความพ้นทุกข์ได้ จากนั้นพระองค์ทรงแสดงอริยสัจ 4 ประการ ซึ่งเป็นความจริงอันประเสริฐหรือหลักความจริงที่ทำให้บุคคลเป็นผู้ประเสริฐ 4 ประการ คือ

1. ทุกข์ คือ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ ได้แก่ ชั้นที่ 5
2. สมุทัย คือ เหตุเกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา 3 ประการคือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา
3. นิโรธ คือ ความดับทุกข์
4. มรรค คือ หนทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค คือ มรรคมีองค์ 8 มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น

เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงธรรมเทศนาจบลง พระอัญญาโกณฑัญญะ ได้เกิดดวงตาเห็นธรรมแล้วปัญจวคีย์ก็ทูลขออุปสมบทกับพระพุทธเจ้า พระองค์จึงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาให้แก่พระปัญจวคีย์ จึงถือได้ว่า วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 นี้เป็นวันที่พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เกิดขึ้นครบบริบูรณ์

การประกอบพิธีกรรมในวันอาสาฬหบูชาในอดีตไม่ปรากฏชัดว่ามีหรือไม่ จวบจนถึงปี พ.ศ. 2501 คณะสงฆ์สังฆมนตรีได้มีมติเห็นชอบให้กำหนดวันอาสาฬหบูชา เป็นวันสำคัญทางศาสนา วันหนึ่งเช่นเดียวกับวันมาฆบูชาและวิสาขบูชา ตามข้อเสนอของสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา (พระธรรมโกศาจารย์ วัฑฒนาทศดุข) แล้วเสนอไปยังรัฐบาลให้กำหนดเป็นวันสำคัญทางราชการด้วย คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2501 และมีระเบียบรับรองเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2501

หลักปฏิบัติในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

หลักปฏิบัติในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนานั้น พิศาล แซ่มโสภา (2543, หน้า 158) และ แก้ว ชิตตะขบ (2549, หน้า 192-193) ได้รวบรวมหลักปฏิบัติในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาไว้ดังนี้

1. การใส่บาตรทำบุญที่วัดหรือบ้านในเวลาเช้า
2. การสมาทานศีล 5 หรืออุโบสถ
3. การปล่อยนกปล่อยปลาหรือสัตว์มีชีวิตรื่นอื่น ๆ
4. การงดเว้นการดื่มสุราเมรัย และเล่นอบายมุขทุกชนิด และสถานเริงรมย์บางแห่งก็ร่วมงดเปิดกิจการในวันทั้ง 3 ยกเว้นวันอัฐมีบูชา เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาด้วย
5. การไปนมัสการไหว้พระ สวดมนต์ และทำบุญตามวัดวาอารามต่าง ๆ
6. การฟังพระธรรมเทศนา และปฏิบัติสมาธิภาวนา
7. การสนทนาธรรมกับพระภิกษุหรือผู้ทรงคุณทางศาสนา
8. การเวียนเทียนที่วัด โดยพุทธศาสนิกชนจะเตรียมดอกไม้ รูป เทียน ไปวัดเมื่อถึงเวลา กำหนดเวลาเวียนเทียน (ส่วนมากจะเป็นตอนกลางคืน ช่วง 19.00-20.30 น.) ก็จะประกอบพิธี โดยกรมการศาสนาได้แนะนำไว้ดังนี้

8.1 เมื่อถึงวันวิสาขบูชา (รวมทั้งวันมาฆบูชา อาสาฬหบูชา หรือ อัฐอมิบูชา) ควรเตรียมเครื่องบูชา เช่น รูป เทียน ดอกไม้ ไม้ให้พร้อม การแต่งกายไปประกอบพิธีควรให้สุภาพเรียบร้อย

8.2 เมื่อไปชุมนุมพร้อมกัน ณ ที่ประกอบพิธีบูชา เช่น ที่หน้าลานโบสถ์วิหารหรือลานในหน้าพระเจดีย์ พระสถูปองค์ใดองค์หนึ่ง และเมื่อได้เวลาประกอบพิธีแล้ว ให้ทุกคนยื่นถือดอกไม้ รูป เทียน ด้วยมือขวา ชูให้เสมอลำตัว

8.3 พระสงฆ์ผู้เป็นประธานในพิธีกล่าวให้โอวาท (หรือความสำคัญ ความเป็นมาของวันนี้) ประมาณ 10-15 นาที ทุกคนประนมมือถือดอกไม้ รูป เทียน ตั้งใจฟังด้วยความเคารพ เมื่อพระสงฆ์ให้โอวาทจบลง ให้เปล่งเสียงสาธุการ

8.4 ประธานพิธีแจ้งให้ทุกคนจุดรูป เทียน แล้วกล่าวนำบูชา ทุกคนว่าตาม

8.5 เมื่อกล่าวคำบูชาจบ พระสงฆ์จะเดินนำหน้า ประชาชนเดินตามหลังเวียนขวารอบโบสถ์ หรือปูชนียสถาน 3 รอบ ด้วยอาการสงบ

8.6 เมื่อครบ 3 รอบแล้วให้นำรูปไปปักไว้ที่กระถางรูป นำเทียนไปปักไว้ที่ราวเชิงเทียน และนำดอกไม้ใส่ไว้ในภาชนะที่วัดจัดไว้ เป็นเสร็จพิธี

ในการเดินเวียนเทียนรอบอุโบสถหรือปูชนียสถานนั้น ท่านผู้รู้ได้แนะนำให้ภาวนาในใจ การเดินเวียนแต่ละรอบ ดังนี้

รอบที่ 1 ให้น้อมจิตระลึกถึงพระพุทธเจ้า โดยสวดสรรเสริญพระพุทธคุณ (อิติปิ โส ภควา ...) ไปจนจบรอบ หรือหากใครสวดไม่ได้ อาจภาวนาในใจว่า พุทโธ พุทโธ ... ๑... ๑... ไปจนจบรอบก็ได้

รอบที่ 2 ให้น้อมจิตระลึกถึงพระธรรม โดยสวดบทสรรเสริญพระธรรมคุณ (สวากขาโต ภกวดา ธมฺโม...) ไปจนจบรอบ หรือหากใครสวดไม่ได้ อาจภาวนาในใจว่า ธมฺโม ธมฺโม... ๑... ๑... ไปจนจบรอบก็ได้

รอบที่ 3 ให้น้อมจิตระลึกถึงพระสงฆ์ โดยสวดบทสรรเสริญพระสังฆคุณ (สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ...) ไปจนจบรอบ หรือหากใครสวดไม่ได้ อาจภาวนาในใจว่า สงฺโฆ สงฺโฆ... ๑... ๑... ไปจนจบรอบก็ได้

อนึ่ง ก่อนหรือหลังเวียนเทียน บางวัดนิยมมีพระธรรมเทศนาหรือเจริญพระพุทธมนต์บทที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญนั้น ๆ ด้วย และบางวัดก็จะจัดให้มีนิทรรศการ เกี่ยวกับความเป็นมาและความสำคัญนั้น โดยใช้สื่อต่าง ๆ เช่น รูปภาพ สไลด์ เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่กระตุ้นความสนใจของพุทธศาสนิกชนไม่น้อย

ปัจจุบัน ราชการได้กำหนดวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา 3 วัน คือ วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา และวันอาสาฬหบูชา เป็นวันหยุดราชการ แต่วันอัฐอมิบูชาไม่ได้ถูกกำหนดว่าเป็นวันหยุดราชการ

การนับกำหนดวันทั้ง 4 ในปৌธิกมาสให้เลื่อนไปอีก 1 เดือน คือ วันมาฆบูชา จะตรงกับกลางเดือน 4 วันวิสาขบูชา และวันอัฐมีบูชาจะอยู่ในเดือน 7 และวันอาสาฬหบูชาจะตรงกับเดือน 8 หลัง

จากการศึกษาแนวคิดข้างต้น สรุปได้ว่า พิธีกรรมสำหรับมคณายน้อยต้องประกอบไปด้วย การสวดมนต์ไหว้พระ การอาราธนาศีล การอาราธนาธรรม การถวายทานในวันพระ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หลักปฏิบัติในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

คุณธรรมสำหรับมคณายน้อย

ผู้เป็นมคณายกจำเป็นต้องมีคุณธรรมประจำใจ เนื่องจากเป็นผู้นำบุญหรือผู้นำประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สำหรับคุณธรรมมคณายน้อย ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาในเบญจศีล หรือ ศีล 5 มาเป็นคุณธรรมพื้นฐาน เนื่องจากเป็นมาตรฐานอย่างต่ำสำหรับการจัดระเบียบชีวิตและสังคมของมนุษย์ให้อยู่ในสภาพที่เอื้อโอกาสขั้นพื้นฐานในการที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ตามที่ แก้ว ชิตตะขบ (2549, หน้า 143-145) ได้รวบรวมไว้ดังนี้

1. ศีลข้อที่ 1 เว้นจากการทำชีวิตให้ตกลงไป หมายถึง การห้ามฆ่าสัตว์ทั้งการฆ่ามนุษย์ และการฆ่าสัตว์ดิริจฉานที่มีชีวิตอยู่ทุกเพศทุกชนิด โดยมีหลักวินิจฉัยในความขาดแห่งศีลที่เรียกว่า องค์ 5 ข้อ คือ

- 1.1 ปาโณ สัตว์มีชีวิต
- 1.2 ปาณสมณญิตา รู้ว่าสัตว์มีชีวิต
- 1.3 วรทจิตต์ มีจิตคิดจะฆ่า
- 1.4 อุปทุกโม ทำความพยายามฆ่า
- 1.5 เตน มรณ สัตว์ตายด้วยความพยายาม

การฆ่าสัตว์มีชีวิตที่พร้อมด้วยองค์ประกอบ 5 ข้อนี้ ศีลจึงขาด ถ้าไม่ครบองค์ประกอบทั้ง 5 นี้ แม้องค์ใดองค์หนึ่ง เช่น ไม่มีจิตคิดจะฆ่าเป็นต้น เช่นนี้ ศีลไม่ขาด

2. ศีลข้อที่ 2 เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย หมายถึง การห้ามลักทรัพย์ทุกชนิดที่เจ้าของไม่ได้ยกให้เป็นสิทธิ์ขาด หรือห้ามถือเอาสิ่งที่ไม่มิผู้ให้ด้วยโจรกรรม คือการกระทำอย่างโจรทุกอย่าง ได้แก่การลัก ถก ชิง วิ่ง รว หรือปล้นชิงทรัพย์เป็นต้น โดยมีหลักวินิจฉัยในความขาดแห่งศีลที่เรียกว่า องค์ 5 ข้อคือ

- 2.1 ปรปริคคหิต্ত์ ของนั้นมีเจ้าของหวงแหน
- 2.2 ปรปริคคหิตตสมญา รู้ว่ามีเจ้าของหวงแหน
- 2.3 เถยยจิตต์ มีจิตคิดจะลัก
- 2.4 อุปทุกโม ทำความพยายามลัก
- 2.5 เตน ทรณ นำของมาได้ด้วยความพยายาม

3. ศีลข้อที่ 3 เว้นจากการประพฤติผิดในกาม หมายถึงการห้ามประพฤติผิดในกามทั้งหลาย คือ ห้ามประพฤติผิดทางเพศ ห้ามประพฤติผิดประเวณีในบุตรหลานของผู้อื่น ห้ามประพฤติผิดเป็นชู้ในคู่ครองคือสามีภรรยาของผู้อื่น รวมถึงการห้ามสำส่อนทางเพศ ซึ่งได้แก่

ห้ามผิดประเวณีลูกหลายเขา ห้ามเป็นผู้สูสมในคู่ครองเขา โดยมีหลักวินิจฉัยในความขาดแห่งศีลที่เรียกว่า อองค์ 4 ข้อคือ

- 3.1 อคมนียวตถุ วัตถุที่ไม่ควรล่วงละเมิด
- 3.2 ดสฺมี เสวนจิตฺตํ มีจิตคิดจะเสพ
- 3.3 เสวนปฺปโยโค พยายามที่จะเสพ
- 3.4 มคฺเคน มคฺคปฺปปฏิปตฺติ กระทำให้มรรคต่อมรรคกัน

อองค์ข้อที่ 1 หมายถึงหญิงหรือชายที่จะมีสัมพันธทางเพศด้วยนั้นเป็นบุคคลต้องห้าม เช่น สามีหรือภรรยาของผู้อื่น หรือเป็นผู้มีบิดามารดาญาติผู้ใหญ่เป็นผู้ปกครองทวงแหนอนอยู่ หรือเป็นผู้ต้องห้ามด้วยเหตุอื่น ๆ เช่นเป็นนักพรตหรือนักบวช

อองค์ข้อที่ 4 หมายถึงกำหนดเอาอาการที่อวัยวะเพศของทั้งสองฝ่ายเนื่องถึงกัน (แม้ยังไม่สำเร็จความใคร่ก็ตาม) ศีลข้อนี้จะขาดก็ต่อเมื่อมีการกระทำครบอองค์ทั้ง 4 นี้

4. ศีลข้อที่ 4 เว้นจากการพูดเท็จ หมายถึงการสำรวมระวังในการใช้คำพูดที่เว้นจากการพูดเท็จ พูดปด พูดโกหกหลอกลวงผู้อื่นให้เสียประโยชน์ หรือห้ามพูดเท็จนั้นเอง ซึ่งเป็นการแสดงออกด้วยเจตนาบิดเบือนความจริงให้คนอื่นหลงเชื่อ โดยแสดงออกได้ทั้งทางวาจา ถัดพูดโกหกซัด ๆ พูดเท็จพูดปดตรง ๆ และทางกาย คือทำสำเร็จด้วยกาย เช่น การเขียนจดหมายลวง การทำรายงานเท็จ การสร้างหลักฐานปลอม การโฆษณาชวนเชื่อ เกินความจริงทางสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ หรือเมื่อมีใครถามข้อความที่ควรรับ ก็สันตึระะแสดงอาการปฏิเสธ โดยมีหลักวินิจฉัยในความขาดแห่งศีลที่เรียกว่า อองค์ 4 ข้อ คือ

- 4.1 อตุถิ เรื่องไม่จริง
- 4.2 วิสฺวาทนจิตฺตํ จิตคิดจะพูดให้ผิด
- 4.3 ดชฺโช วายาโม พยายามพูดออกไปตามจิตนั้น
- 4.4 ปฺรสุส ตตฺถวิชานนํ ผู้ฟังเข้าใจเนื้อความนั้น

ถ้าไม่ครบอองค์ทั้ง 4 นี้ ศีลไม่ขาด เช่น ทราบเรื่องที่เป็นเท็จมาโดยคนคิดว่าเป็นเรื่องจริง จึงพูดไปโดยไม่มีเจตนาจะหลอกลวงหรือพูดเท็จออกไป แต่ผู้ฟังไม่เข้าใจเพราะไม่รู้ภาษาถิ่น เช่นนี้ศีลไม่ขาด

5. ศีลข้อที่ 5 เว้นจากดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท หมายถึงการงดเว้นไม่ดื่มน้ำเมาหรือห้ามดื่มน้ำเมาที่เรียกตามศัพท์บาลีว่า มัชชะ แปลว่า น้ำอันยังผู้ดื่มให้มึนเมา ซึ่งจำแนกเป็น 2 ชนิด คือ สุราและเมรัย สุราได้แก่น้ำเมาที่เรียกว่าเหล้า เมรัย ได้แก่ น้ำเมาประเภทเบียร์ หรือกล่ำว่างาย ๆ ศีลข้อนี้ห้ามดื่มเหล้าเบียร์ รวมถึงห้ามเสพยาหรือสารเสพติดให้โทษทุกชนิด โดยมีหลักวินิจฉัยในความขาดแห่งศีลที่เรียกว่า อองค์ 4 ข้อคือ

- 5.1 มทนียํ สิ่งที่เป็นเหตุให้มึนเมา
- 5.2 ปาตุกมฺมยตาจิตฺตํ จิตคิดจะดื่มหรือเสพ
- 5.3 ดชฺโช วายาโม พยายามดื่มหรือเสพตามที่จิตคิดนั้น
- 5.4 ปิตปฺปเสวานิ ดื่มน้ำเมาหรือเสพสารเสพติดนั้นเข้าไป

จากการศึกษาแนวคิดข้างต้นสรุปได้ว่า คุณธรรมสำหรับมัคทายกน้อยคือพฤติกรรมกรปฏิบัติตนตามศีลห้าของนักเรียนก่อนและหลังเข้ารับฝึกอบรม และหลังฝึกอบรม 1 เดือน วัดได้โดยแบบประมาณค่า 4 ระดับ คือ จริง ก่อนข้างจริง ก่อนข้างไม่จริง ไม่จริง ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

วิธีสร้างแบบวัดคุณธรรมสำหรับมัคทายกน้อย

เนื่องจากคุณธรรมเป็นสิ่งที่วัดยากเพราะเป็นนามธรรมแต่กระนั้นก็มีเทคนิคในการวัดโดยคุณธรรมเป็นจิตใต้สำนึกที่ถูกผลักดันให้นำมาใช้ในการตัดสินใจกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยมีสิ่งเร้าเป็นตัวกระตุ้น ตามหลักการศึกษาคุณธรรมเป็นความรู้ด้านจิตพิสัย ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือวัดคุณธรรมสำหรับมัคทายกน้อยโดยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วสังเคราะห์เป็นหลักการสร้างไว้ ดังนี้

1. ศึกษาหลักสูตร กำหนดวัตถุประสงค์
2. วิเคราะห์กิจกรรมของงานที่ให้ปฏิบัติ
3. วิเคราะห์คุณลักษณะของคุณธรรมที่ต้องการวัด
4. ศึกษาการสร้างเครื่องมือวัดด้านจิตพิสัยและดำเนินการสร้างเครื่องมือแบบประมาณค่า

4 ระดับ

5. นำเครื่องมือที่สร้างขึ้นไปให้ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบและให้คำแนะนำ
6. นำเครื่องมือที่ได้รับการคำแนะนำจากที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญมาพิมพ์เป็นฉบับ

สมบูรณ์เก็บไว้ใช้กับกลุ่มตัวอย่างต่อไป

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ความหมายผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ชนินท์ชัย อินทிரารณ์และคณะ (2540, หน้า 5) ได้กล่าวถึงความหมายของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนว่า เป็นความสำเร็จในด้านความรู้ ทักษะสมรรถภาพด้านต่าง ๆ ของสมองหรือมวลประสาททั้งปวงที่ได้รับการเรียนการสอน หรือผลงานนักเรียนที่ได้จากการประกอบกิจกรรม

วิชาการ ร่มรื่นบุญกิจ (2544, หน้า 54) ได้ให้ความหมายของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไว้ว่า หมายถึง ความรู้ ความสามารถทางด้านสติปัญญาในการเรียนที่ต้องอาศัยความรอบรู้หรือประสบการณ์ที่ได้รับ

พิชิต ฤทธิ์จรรยา (2543, หน้า 37) ได้ให้ความหมายของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไว้ว่า หมายถึง ความรู้ ความสามารถทางด้านสติปัญญาในการเรียนที่ต้องอาศัยความรอบรู้หรือประสบการณ์ที่ได้รับ

จากความหมายของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน สรุปได้ว่า ความรู้อันเป็นมวลประสาทที่ เกิดจากการเรียนรู้ด้วยอายตนะภายในและอายตนะภายนอกของมนุษย์ โดยความรู้จะได้รับการประมวลโดยสมองและถ่ายทอดออกมาเป็นผลงาน แต่สำหรับความหมายของผลสัมฤทธิ์ของการวิจัยในครั้งนี้ หมายถึง ความรู้ความเข้าใจของนักเรียนช่วงชั้นที่ 2 ที่จำเป็นสำหรับการเป็นมัคทายกน้อย ได้แก่ ความหมายมัคทายกน้อย บทบาทหน้าที่มัคทายกน้อย พิธีกรรมสำหรับมัคทายกน้อย

คุณธรรมสำหรับมีค่านายกน้อย ได้จากการทดสอบก่อนและหลังใช้หลักสูตรฝึกอบรมมีค่านายกน้อย วัดได้จากแบบทดสอบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นแบบเลือกตอบ 4 ตัวเลือก

ประเภทของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ประเภทของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นเครื่องมือที่จะใช้วัดผู้เรียนเพื่อดูความก้าวหน้าทางการเรียน ซึ่งมีผู้ให้ประเภทของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ไว้ดังนี้

วิลด์ ทองแป้ (2547, หน้า 94-98) ได้แบ่งประเภทของแบบทดสอบไว้ดังนี้

1. แบ่งตามสมรรถภาพที่จะวัด (achievement test) แบ่งเป็น 3 ประเภทได้แก่

1.1 แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ เป็นแบบทดสอบที่มุ่งวัดสมรรถภาพทางสมอง เพื่อใช้วัดความสามารถในขณะที่ทำการทดสอบว่ามีความรู้ในวิชาที่เรียนมากน้อยเพียงใด หรือเพื่อวัดคุณภาพการเรียนของผู้เรียนและการสอนของครู แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์นี้ประกอบไปด้วย แบบทดสอบที่ครูสร้างขึ้นเอง และแบบทดสอบมาตรฐาน

1.2 แบบทดสอบวัดความถนัด (aptitudes test) เป็นแบบทดสอบที่มุ่งวัดสมรรถภาพทางสมองของผู้เรียนที่นอกเหนือจากวิชาการที่เรียนในห้องเรียน เช่นความสามารถด้านการคิดหาเหตุผล การปรับตัว เพื่อใช้พยากรณ์หรือทำนายอนาคตของนักเรียน ประกอบไปด้วยแบบทดสอบวัดความถนัดทางการเรียน และแบบทดสอบวัดความถนัดเฉพาะอย่าง

1.3 แบบทดสอบวัดบุคคลและสังคม (person social test) เป็นแบบทดสอบที่วัดความรู้สึก การปรับตัว ความต้องการ เจตคติ และบุคลิกภาพของบุคคล ประกอบไปด้วยแบบทดสอบวัดความสนใจแบบทดสอบวัดบุคลิกภาพ

2. แบ่งตามจุดมุ่งหมายของการสร้าง แบ่งออกเป็น 2 ประเภทได้แก่

2.1 แบบทดสอบอัตนัยหรือความเรียง (subjective test or essay type) เป็นแบบทดสอบที่ให้อิสระในการตอบมากที่สุด โดยให้เขียนบรรยายแบบยาว ๆ ภายในเวลาที่จำกัด

2.2 แบบทดสอบปรนัยหรือแบบให้คำตอบสั้น ๆ (objective test or short answer) เป็นแบบทดสอบที่กำหนดให้คำตอบสั้น ๆ หรือมีคำตอบให้เลือก

3. แบ่งตามจุดมุ่งหมายที่จะใช้ประโยชน์ แบ่งเป็น 2 ประเภทได้แก่

3.1 แบบทดสอบเพื่อวินิจฉัย (diagnostic test) เป็นแบบทดสอบที่มุ่งค้นหาข้อบกพร่องในการเรียน เพื่อนำผลไปปรับปรุงการเรียนการสอน

3.2 แบบทดสอบแบบทำนายหรือพยากรณ์ (prognostic test) เป็นแบบทดสอบที่มุ่งทำนายว่า ใครสามารถเรียนอะไรได้บ้าง และสามารถจะเรียนได้มากน้อยเพียงใด มักนำไปใช้ในการสอบคัดเลือกเพื่อวัดแวว หรือความถนัด

4. แบ่งตามเวลาที่กำหนด แบ่งเป็น 2 ประเภทได้แก่

4.1 แบบให้ใช้ความเร็ว และแบบกำหนดเวลา (speed test) เป็นแบบทดสอบที่มุ่งวัดทักษะและความแม่นยำในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเป็นข้อสอบง่าย ๆ และให้เวลาตอบน้อย ผู้สอบอาจทำไม่ทันเวลาทุกข้อ ผู้ที่เก่งกว่าคือผู้ที่ทำได้ถูกมากกว่า

4.2 แบบให้เวลามาก ๆ หรือแบบไม่จำกัดเวลา (power test) เป็นแบบทดสอบที่มุ่งวัดความสามารถในเรื่องใดเรื่องหนึ่งของนักเรียนโดยให้เวลาตอบนาน ๆ เดิมความสามารถที่มีอยู่ หรืออาจไม่กำหนดเวลาเลย เพียงให้ทุกคนทำเสร็จ เช่น ให้ค้นคว้า ทำรายงานส่งให้เวลา 1 ภาคเรียน หรือให้นำข้อสอบกลับไปทำที่บ้าน

5. แบ่งตามลักษณะการตอบ แบ่งเป็น 3 ประเภทได้แก่

5.1 แบบให้ลงมือทำ (performance test) เป็นแบบทดสอบภาคปฏิบัติซึ่งครูจะสร้างสถานการณ์ขึ้นมาให้นักเรียนปฏิบัติ เช่น การปรุงอาหาร การฝีมือ เป็นต้น

5.2 แบบให้เขียนตอบ (paper-pencil test) เป็นแบบทดสอบที่กำหนดให้ตอบโดยการเขียน ซึ่งใช้กระดาษและเครื่องเขียนเป็นอุปกรณ์สำคัญ เช่น การสอบปรนัย การสอบแบบอัตนัย เป็นต้น

5.3 การสอบปากเปล่า (oral test) เป็นการสอบที่ละคนไม่ต้องใช้กระดาษและเครื่องเขียน โดยให้การถามตอบปากเปล่า มีการโต้ตอบกันทางคำพูด เช่น การประกวดอ่านคำกลอน การอภิปราย เป็นต้น

6. แบ่งตามลักษณะและโอกาสในการใช้ แบ่งเป็น 2 ประเภทได้แก่

6.1 แบบทดสอบย่อย (formative test) เป็นแบบทดสอบที่มีจำนวนข้อคำถามไม่มากนักใช้สำหรับประเมินผลการสอนเมื่อเสร็จในแต่ละหน่วยย่อย

6.2 แบบทดสอบรวม (summative test) เป็นแบบทดสอบที่มีข้อคำถามมาก วัดความรู้หลายเรื่องและหลายจุดประสงค์ใช้สำหรับสอบปลายภาค หรือปลายปีการศึกษาเมื่อจบเนื้อหาในวิชาหนึ่ง ๆ

7. แบ่งตามเกณฑ์การนำผลสอบไปประเมิน แบ่งเป็น 2 ประเภทได้แก่

7.1 แบบทดสอบอิงเกณฑ์ (criterion reference test) เป็นแบบทดสอบที่ต้องการวัดความรู้ของผู้เรียนโดยนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า

7.2 แบบทดสอบอิงกลุ่ม (norm reference test) เป็นแบบทดสอบที่มุ่งนำผลการสอบไปเปรียบเทียบกับบุคคลอื่นที่ใช้ข้อสอบเดียวกัน เพื่อตัดสินว่าใครเก่งกว่ากัน

8. แบ่งตามสิ่งเร้า แบ่งเป็น 2 ประเภทได้แก่

8.1 แบบทดสอบทางภาษา (verbal test) ได้แก่แบบทดสอบที่ใช้คำพูดหรือตัวหนังสือไปเร้าให้ผู้สอบตอบโดยพูดหรือเขียนออกมา

8.2 แบบทดสอบที่ไม่ใช้ภาษา (non-verbal test) ได้แก่แบบทดสอบที่ใช้รูปภาพ กริยาท่าทาง หรืออุปกรณ์ ไปเร้าให้ผู้สอบตอบสนอง

9. แบ่งตามลักษณะการตอบ แบ่งเป็น 2 ประเภทได้แก่

9.1 แบบทดสอบความเรียง (essay type) เป็นแบบทดสอบที่กำหนดคำถาม หรือปัญหาให้แล้วให้ผู้ตอบตอบโดยเขียนตอบ โดยแสดงความรู้ ความคิด เหตุผล ความรู้สึกให้เต็มที่

9.2 แบบทดสอบแบบตอบสั้น (short answer) เป็นแบบทดสอบที่กำหนดคำถามหรือปัญหาไว้ให้แล้ว ประกอบด้วย แบบทดสอบถูก-ผิด แบบทดสอบเติมคำ แบบทดสอบจับคู่ แบบทดสอบเลือกตอบ

สุภาพ เวหา (2548, หน้า 28) ได้แบ่งแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. แบบทดสอบที่ครูสร้างขึ้นเอง หมายถึง แบบทดสอบที่มุ่งวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนที่เฉพาะครูสอนเป็นแบบทดสอบที่ครูสร้างขึ้นเอง แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ แบบทดสอบอัตนัย เป็นแบบทดสอบที่กำหนดคำถามหรือปัญหาให้ แล้วให้ผู้ตอบเขียนโดยแสดงความรู้ ความคิด เจตคติ อย่างเต็มที่ และแบบทดสอบปรนัย เป็นแบบทดสอบที่ให้ผู้ตอบเขียนสั้น ๆ หรือมีคำตอบให้เลือก แบ่งเป็น 4 แบบ คือ แบบทดสอบถูก ผิด แบบทดสอบเติมคำ แบบทดสอบจับคู่ แบบทดสอบแบบเลือกตอบ

2. แบบทดสอบมาตรฐาน หมายถึง แบบทดสอบที่มุ่งวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนซึ่งสร้างโดยผู้เชี่ยวชาญมีการวิเคราะห์และปรับปรุง วิธีการให้คะแนน และการแปลความหมายของคะแนน จากประเภทของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน จากนักการศึกษาข้างต้นสรุปได้ว่าประเภทของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนมีอยู่ 2 ประเภทคือ แบบทดสอบที่ครูสร้างขึ้นเองเป็นแบบทดสอบที่ครูผู้สอนสร้างขึ้นมาเพื่อทดสอบความก้าวหน้าของนักเรียนมีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนและวิธีการสอนของครู และแบบทดสอบมาตรฐานเป็นแบบทดสอบที่สร้างขึ้นโดยผู้เชี่ยวชาญเพื่อวัดความก้าวหน้าของผู้เรียนโดยภาพรวมทั้งหมดทั่วประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาให้เหมาะสมกับผู้เรียนต่อไป ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกแบบทดสอบที่ครูสร้างขึ้นเอง

วิธีวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

วิธีวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เป็นรูปแบบที่นำเครื่องมือวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนมาใช้วัดผู้เรียน ซึ่งวิธีวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนนั้นมีผู้รวบรวมไว้ดังนี้

รวีวรรณ ศรีครามครัน (2544, หน้า 235) ได้เสนอวิธีการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไว้ดังนี้

1. การให้เขียนรายงาน ไม่ว่าจะเป็นการเรียนลักษณะกลุ่มหรือรายบุคคลจะต้องวางแผนและดำเนินการเขียนรายงานตามที่ผู้สอนมอบหมาย การประเมินผลในลักษณะนี้ผู้สอนอาจจะประเมินด้วยตนเองหรือผู้เรียนประเมินผลงานของตนเอง ร่วมกับเพื่อนในห้องเรียน ในกลุ่มหรือร่วมกับผู้สอน

2. การให้รายงานด้วยคำพูด เป็นการเขียนรายงานที่สรุปรายงานชั้นเรียนด้วยปากเปล่า เป็นการพิจารณาความสามารถของผู้เรียนในด้านการสื่อความหมายลักษณะท่าทาง เช่น การได้วาที่ การตอบคำถามครู

3. การใช้แบบทดสอบ เป็นเครื่องมือวัดความสามารถในการเรียนรู้ และทัศนคติของผู้เรียน ซึ่งนำมาใช้ก่อนการเรียน ระหว่างการเรียน และหลังการเรียน เป็นเครื่องมือที่ผู้สอนสร้างให้ตรงกับจุดประสงค์การเรียนรู้ในหัวข้อเรื่องนั้น ๆ ในแบบทดสอบจะมีคำแนะนำ มีการกำหนดคะแนน ซึ่งต้องแจ้งให้ผู้เรียนทราบเพื่อเป็นข้อมูลว่า ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหา มากน้อยเพียงใด

4. การประเมินผลกิจกรรมผู้เรียนหากจุดประสงค์ระบุพฤติกรรมที่สังเกตได้การประเมินก็ควรเน้นที่พฤติกรรมของผู้เรียน เช่น ความสามารถในการวาดภาพ การจัดนิทรรศการ ซึ่งเกณฑ์ในการกำหนดระดับความสามารถและผลงานที่ผู้เรียนทำ ตามที่ผู้สอนกำหนดในจุดประสงค์การเรียนรู้

5. การให้การบ้าน เป็นการมอบหมายงานให้ผู้เรียนทำเป็นรายบุคคล หรือเป็นกลุ่ม เพื่อให้ผู้เรียนมีประสบการณ์เพิ่มเติมนอกเหนือจากการเรียนการสอนในห้องเรียน ดังนั้นผู้สอนต้องคอยติดตามให้ผู้เรียนทำการบ้านให้เสร็จ และส่งงานทุกครั้ง ซึ่งทำให้ผู้สอนทราบความสามารถและระดับการเรียนรู้ของผู้เรียน

6. การสังเกต เป็นวิธีการประเมินความสามารถของผู้เรียนได้ประการหนึ่ง แต่มีข้อจำกัดด้านความเชื่อมั่น และความเที่ยงตรง เนื่องจากมีความลำเอียงของการสังเกตในด้านต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การสังเกตการณ์ทำงาน การตอบคำถาม ความสนใจของนักเรียน

พระครูปลัดเก่ง กัลยาณกิตติคุณ (2550, หน้า 51) ได้กล่าวสรุปถึงวิธีวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนว่าสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การเขียนรายงาน การรายงานโดยคำพูด การใช้แบบทดสอบ การประเมินผลกิจกรรม การให้การบ้าน การสังเกต

จากแนวคิดข้างต้นวิธีวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนนั้นมีหลากหลายวิธี เช่น การให้เขียนรายงาน การให้รายงานด้วยคำพูด การใช้แบบทดสอบ การประเมินผลกิจกรรมจากจุดประสงค์ระบุพฤติกรรม การให้การบ้าน การสังเกต ซึ่งวิธีการวัดนั้นแล้วแต่ผู้ครูผู้สอนว่าจะใช้วิธีไหนถึงจะเหมาะกับนักเรียน สำหรับผู้วิจัยได้วิเคราะห์ สังเคราะห์แนวคิดทั้งสองแล้วใช้วิธีวัดผลสัมฤทธิ์โดยใช้แบบทดสอบเลือกตอบ 4 ตัวเลือก ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อวัดนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการฝึกอบรมในครั้งนี้

เจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรม

ความหมายของเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรม

จากคำจำกัดความข้างต้นจะเห็นว่ามีความหมายหนึ่งคำและการฝึกอบรมหนึ่งคำ ฉะนั้นผู้วิจัยจึงแยกให้ความหมายทั้งสองคำโดยจะให้ความหมายของคำว่าเจตคติก่อนแล้วจึงให้

ความหมายการฝึกอบรม

ดังต่อไปนี้

สุชา จันทรเอม (2541, หน้า 242) ได้ให้ความหมายเจตคติว่า หมายถึง ความรู้สึก หรือท่าทีของบุคคลสิ่งของและสถานการณ์ต่างๆ ไปในทำนองที่พอใจ เห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยก็ได้

ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร (2542, หน้า 209) ได้ให้ความหมายเจตคติว่า หมายถึง สภาวะแวดล้อมที่ทางจิตที่เกี่ยวข้องกับความคิด ความรู้สึก และแนวโน้มพฤติกรรมของบุคคลที่มีผลต่อบุคคล สิ่งของและสถานการณ์ต่างๆ ไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งและสภาวะความพร้อมทางจิตใจนี้จะต้องอยู่นานพอสมควร

สันติสุข ไชยมงคล (2542, หน้า 14) ได้ให้ความหมายเจตคติว่าหมายถึง ความรู้สึกและการแสดงการกระทำหรือมีแนวโน้มที่จะแสดงการกระทำออกมาของบุคคลที่มีต่อเฉพาะบุคคล

สิ่งของ เฉพาะสถานการณ์ซึ่งมีลักษณะทางบวก (positive) คือ ความพอใจ ยินดีปฏิบัติ กับลักษณะทางลบ (negative) คือ ความไม่พอใจ ขัดแย้ง ไม่ร่วมมือ และลักษณะแบบกลาง ๆ คือ รู้สึกเฉย ๆ ไม่มีปฏิกริยาใดๆ

ซีคอร์ด และ แบ็คแมน (Secord, & Backman, 1964, p. 97) ได้ให้ความหมายเจตคติว่า หมายถึง ความรู้สึก ความนึกคิด และพฤติกรรมของแต่ละบุคคลต่อสภาพแวดล้อม

มีเซอร์น และ ลีห์แมนน์ (Mehrens, & Lehmann, 1978, p. 375) ได้ให้ความหมายเจตคติว่า หมายถึง รูปแบบของความรู้สึก หรือพฤติกรรม ที่บุคคลมีความโน้มเอียงที่จะตอบสนองต่อวัตถุสังคม

จากความหมายของเจตคติ สรุปได้ว่า ความรู้สึกที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งอาจมีทั้งทางด้านบวกและทางด้านลบ

อดิญาณ์ ตรีเกษตริน (2543, หน้า 52) ได้ให้ความหมายของการฝึกอบรมว่าเป็น กระบวนการที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาบุคคลให้สามารถเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจ ทักษะความชำนาญ และเจตคติ โดยการจัดการศึกษาให้แก่คนกลุ่มหนึ่ง แต่การจัดการศึกษานี้ทำขึ้นภายใต้เงื่อนไขบางประการ โดยมุ่งหวังให้ผู้เข้ารับการอบรมมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทั้งในด้านความรู้ ทักษะในการปฏิบัติงานรวมทั้งทำที่ ที่แสดงถึงความพึงพอใจในการทำงาน ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ ตามวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม ซึ่งส่วนใหญ่พบว่า การฝึกอบรมเป็นวิธีการหนึ่ง ในการเพิ่มคุณภาพการทำงานของบุคลากรหรือเตรียมการให้บุคลากรพร้อมที่จะทำหน้าที่หนึ่งนั่นเอง

วิสรดา ท้าวศรี (2550, หน้า 13) ได้สรุปความหมายของการฝึกอบรมว่า คือการถ่ายทอดความรู้เพื่อเพิ่มพูนทักษะ ความชำนาญความสามารถและทัศนคติในทางที่ถูกที่ควรเพื่อช่วยให้การปฏิบัติและภาระหน้าที่ต่าง ๆ ในปัจจุบันและอนาคตเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นและไม่ว่าการฝึกอบรมจะมีขึ้นที่ใดก็ตามวัตถุประสงค์ก็ถือเป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการปฏิบัติงานหรือเพิ่มขีดความสามารถในการจัดรูปแบบขององค์กร

จากความหมายของการฝึกอบรมข้างต้นสรุปได้ว่า เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงาน และเจตคติในการทำงานให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมที่ตั้งไว้

ดังนั้นเมื่อรวมคำว่าเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรมเข้าด้วยกัน จึงหมายถึง ความรู้สึกที่มีต่อการฝึกอบรมซึ่งอาจมีทั้งทางด้านบวกและทางด้านลบ แต่ในการวิจัยครั้งนี้เจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรมหมายถึง เจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรมมัคทายกน้อย หมายถึง การแสดงความรู้สึกของนักเรียนช่วงชั้นที่ 2 ที่มีต่อหลักสูตรฝึกอบรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ในการฝึกปฏิบัติตามกิจกรรมของหลักสูตรฝึกอบรมจะเป็นตัวกำหนดให้นักเรียนแสดงพฤติกรรมตอบสนองในทางบวก ทางลบ หรือ เฉย ๆ วัดได้โดยแบบวัดเจตคติที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ได้แก่ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

องค์ประกอบของเจตคติ

ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร (2542, หน้า 210 -213) กล่าวว่า องค์ประกอบของ เจตคติที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมีอยู่ 3 องค์ประกอบ คือ

1. องค์ประกอบเกี่ยวกับการรู้ การคิด (cognitive component) ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ที่คนเรามีต่อสิ่งเร้า รู้ทางที่ดีหรือไม่ดี หรือทางบวกหรือทางลบ

2. องค์ประกอบเกี่ยวข้องกับความรู้สึก (affective component) เป็นองค์ประกอบทางอารมณ์ ความรู้สึก ที่มีต่อสิ่งเร้าเมื่อเราเกิดความรู้ การคิดต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้วจะทำให้เราเกิดความรู้สึกทางดีหรือไม่ดี

ลัวัน และอังคณา สายยศ (2543, หน้า 59) ได้กล่าวไว้ว่า แนวความคิดของนักจิตวิทยาเกี่ยวกับองค์ประกอบของเจตคติ มีแนวคิดแตกต่างกันอยู่ 3 กลุ่ม ดังนี้

1. เชื่อว่า เจตคติมีองค์ประกอบเดียว คือ ความคิดหรือความเชื่อซึ่งพิจารณาจากนิยามเจตคติ

2. เชื่อว่า เจตคติมีองค์ประกอบ ประกอบด้วย ด้านสติปัญญา (cognitive) และด้านความรู้สึก (affective)

3. เชื่อว่า เจตคติมี 3 องค์ประกอบ ได้แก่

ก. ด้านสติปัญญา (cognitive component) ประกอบไปด้วยความรู้และความเชื่อที่ผู้นั้นมีต่อเป้าเจตคติ

ข. ด้านความรู้สึก (affective component) หมายถึง ความรู้สึกหรืออารมณ์ของคนใดคนหนึ่งที่มีต่อเป้าเจตคติว่าชอบหรือไม่ชอบสิ่งนั้น หลังจากสัมผัสหรือรับรู้ เป้าเจตคติแล้วสามารถแสดงความรู้สึกโดยการประเมินสิ่งนั้นว่าดีหรือไม่ดี

ค. ด้านพฤติกรรม (behavioral component) หรือ action component เป็นแนวโน้มของการกระทำหรือแสดงพฤติกรรม

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2543, หน้า 349) ได้แบ่งองค์ประกอบของเจตคติไว้ 3 ประการ ซึ่งประกอบกันเป็นเจตคติของบุคคล ดังต่อไปนี้

1. ด้านความรู้สึก (affective component) การที่บุคคลจะมีเจตคติอย่างไร เช่น ชอบหรือไม่ชอบ อะไรก็ตาม จะต้องขึ้นกับปัจจัยหรือองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด คือ ความรู้สึก เพราะความรู้สึกจะบ่งชี้ว่าชอบหรือไม่ชอบ เช่น ความรู้สึกชอบเป็นครู หรือไม่ชอบเป็นครู เป็นต้น

2. ด้านความรู้ (cognitive component) บุคคลจะมีเจตคติ ว่าจะต้องอาศัยความรู้หรือประสบการณ์ ว่าเคยรู้จักหรือเคยรับรู้มาก่อน มิฉะนั้นบุคคลไม่อาจจะกำหนดความรู้สึก หรือทำที่ ว่าชอบหรือไม่ชอบได้ เช่น บุคคลที่จะบอกว่าชอบเป็นครูหรือไม่ชอบเป็นครูนั้น จะต้องทราบเสียก่อนว่า ครูมีบทบาทอย่างไร มีรายได้เท่าไร และจะก้าวหน้าเพียงใดมิฉะนั้นไม่อาจบอกถึงเจตคติของตนได้

3. ด้านพฤติกรรม (behavior component) บุคคลจะมีเจตคติอย่างไร ให้สังเกตจากการกระทำหรือพฤติกรรม ถึงแม้ว่าพฤติกรรมจะเป็นองค์ประกอบสำคัญของเจตคติแต่ยังมีความสำคัญน้อยกว่าความรู้สึก เพราะในบางครั้งบุคคลกระทำไปโดยขัดกับความรู้สึก เช่น ยกมือไหว้และกล่าวคำสวัสดี แต่ในความรู้สึกจริงๆ นั้น อาจมิได้เลื่อมใสศรัทธาเลยก็ได้เจตคติมีผลกระทบบต่อพฤติกรรมมนุษย์มีเจตคติเชิงลบ อาจจะแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวและทำลายได้

จากการศึกษาแนวคิดของนักการศึกษาข้างต้นสรุปได้ว่า องค์ประกอบของเจตคติมี 3 ด้าน คือ ด้านความรู้สึก ด้านความรู้ ด้านพฤติกรรม

ประเภทของแบบวัดเจตคติ

การจะวัดเจตคตินั้น ผู้วัดต้องพิจารณาเลือกประเภทของแบบวัดเจตคติให้เหมาะสมกับเป้าหมายที่ต้องการวัด เพื่อประโยชน์ในการวัดเจตคตินั้นเอง ประเภทของแบบวัดเจตคตินั้นมี นักการศึกษาได้แบ่งไว้ดังนี้

วิลโล ทองแผ่ (2547, หน้า 100-112) ได้รวบรวมประเภทของแบบวัดเจตคติไว้ดังนี้

1. แบบตรวจสอบรายการ (check-list) เป็นการสร้างรายการของข้อความที่เกี่ยวกับคุณลักษณะหรือพฤติกรรมของผู้เรียนที่เกิดขึ้นขณะทำกิจกรรมเพื่อจะตัดสิน ใช่-ไม่ใช่ ไม่ผ่าน มี-ไม่มี เกิดขึ้น-หายไปแล้ว เป็นต้น ลักษณะที่สำคัญของการวัดแบบตรวจสอบรายการคือจะไม่บอกระดับหรือคุณภาพของพฤติกรรมที่เกิดขึ้น

2. มาตรฐานประมาณค่า (rating scale) เป็นเครื่องมือที่ใช้วัดคุณลักษณะของผู้เรียนที่สามารถสังเกตได้คล้ายแบบตรวจสอบรายการ แต่แตกต่างกันตรงที่แบบตรวจสอบรายการต้องการทราบว่ามีหรือไม่มีในเรื่องนั้น แต่แบบมาตรฐานประมาณค่าต้องการทราบละเอียดยิ่งขึ้นว่ามีอยู่เพียงเท่าใด หรือมีในระดับใด เพื่อบอกระดับคุณภาพของพฤติกรรมหรือคุณลักษณะที่เกิดขึ้นในการประมาณค่ากระบวนการ ผลผลิต และวัดคุณลักษณะนิสัยหรือลักษณะจิตวิทยา เช่น ทศนคติ ความคิดเห็น การปรับตัว

3. การสังเกต (observation) เป็นเทคนิคอย่างหนึ่งในการวัดพฤติกรรมของผู้เรียนที่มีลักษณะเป็นปัจจุบัน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ไม่อาจซักถามหรือทดสอบได้โดยตรงการสังเกตเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ในลักษณะของการเฝ้าดู ศึกษาเหตุการณ์ ปรากฏการณ์เพื่อให้เข้าใจธรรมชาติของพฤติกรรมที่สังเกตโดยใช้แบบสังเกตเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

4. การสัมภาษณ์ (interview) เป็นเทคนิคในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้คำพูด และมีโอกาสพูดคุย สนทนา ซักถามกันด้วย จุดประสงค์ทั่วไปของการสัมภาษณ์คือ เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกสัมภาษณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ ผู้ถูกสัมภาษณ์จะเป็นผู้เล่าเองทั้งหมดโดยผู้สัมภาษณ์จะใช้นวนคำถามในแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล

5. การวัดเชิงสถานการณ์ เป็นการจำลองหรือสร้างสถานการณ์สมมุติเรื่องราวต่าง ๆ ขึ้นแล้วให้บุคคลแสดงความรู้สึกว่า ตนเองกระทำหรือมีความเห็นอย่างไรต่อสถานการณ์ที่กำหนด

พิชิต ฤทธิจรูญ (2547, หน้า 224-229) ได้รวบรวมแบบวัดเจตคติไว้ 3 แบบ คือ

1. แบบวัดเจตคติตามวิธีของลิเคอร์ท (Likert's scale) เครื่องมือวัดเจตคติประเภทนี้จะกำหนดช่วงความรู้สึกของคนเป็น 5 ช่วง หรือ 5 ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แบบวัดจะประกอบด้วยข้อความที่แสดงความรู้สึกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในทางบวกและทางลบ และมีจำนวนเท่า ๆ กัน มีการประเมินน้ำหนักความรู้สึกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้ง

ในทางบวกและทางลบ และมีจำนวนเท่า ๆ กัน มีการประเมินน้ำหนักความรู้สึกของข้อความ หรือ กำหนดน้ำหนักและการตอบแต่ละตัวเลือก ภายหลังจากที่ได้รวบรวมข้อมูลมาแล้ว

2. แบบวัดเจตคติตามวิธีของออสกูต (Osgood's scale) แบบวัดเจตคติประเภทนี้มีลักษณะสำคัญคือ

2.1. ใช้คำคุณศัพท์มาอธิบายความหมายของสิ่งเร้าที่ต้องการจะวัด เรียกว่า มโนทัศน์ (concept) เช่น อาชีพครู นักการเมือง ผู้หญิง การเรียนการสอน วิชาวิทยาศาสตร์

2.2. คำคุณศัพท์ที่ใช้อธิบายมโนทัศน์หรือคุณลักษณะของสิ่งเร้าจะเป็นคู่ที่มีความหมายตรงกันข้าม (bipolar adjective) ซึ่งมีรูปแบบ 3 รูปแบบ คือ

2.2.1. องค์ประกอบด้านการประเมิน (evaluation factor) เป็นองค์ประกอบหรือคำคุณศัพท์ที่แสดงออกในเชิงคุณค่า เช่น ดี-เลว สวย-น่าเกลียด ฉลาด-โง่ ใจดี-ใจร้าย เป็นต้น

2.2.2. องค์ประกอบด้านศักยภาพ (potency factor) เป็นองค์ประกอบหรือคำคุณศัพท์ที่แสดงถึงพลังอำนาจ เช่น แข็งแรง-อ่อนแอ หนัก-เบา หยาบ-ละเอียด กล้า-กลัว เป็นต้น

2.2.3. องค์ประกอบด้านกิจกรรม (activity factor) เป็นองค์ประกอบหรือคำคุณศัพท์ที่แสดงถึงลักษณะกิจกรรม หรือกิริยาต่าง ๆ เช่น เร็ว-ช้า ร้อน-เย็น ชยัน-ขี้เกียจ ร่าเริง-ซึมเศร้า เป็นต้น

3. แบบวัดเจตคติตามวิธีของเทอร์โตน (Thurstone's scale) แบบวัดเจตคติประเภทนี้ เน้นคุณสมบัติของการวัดในด้านความเท่ากันหรือดูเหมือนว่าจะเท่ากันของแต่ละช่วงคะแนนความคิดเห็น (equal interval) คะแนนของความคิดเห็นที่แตกต่างกันมีช่วงห่างเท่า ๆ กันแบบวัดนี้อาจเรียกชื่ออย่างอื่น ได้แก่ Equal-Appearing interval, Judgement method, Prior approach, Psychological scale

จากการศึกษาแนวคิดของนักการศึกษาที่ได้รับรวบรวมประเภทแบบวัดเจตคติไว้มากหมาย ทั้งนี้การวัดเจตคติต้องคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมายที่นำไปวัดเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกแบบวัดเจตคติตามวิธีของลิเคอร์ต (Likert's scale) มาใช้ในการวัดเจตคติของผู้เข้าฝึกอบรม

วิธีสร้างแบบวัดเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรม

เนื่องจากเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรมเป็นการแสดงออกถึงความรู้สึกในลักษณะมาก หรือน้อย ชอบหรือไม่ชอบซึ่งการวัดเจตคตินั้นเป็นการแสดงความรู้ของผู้เรียนด้านจิตพิสัย ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือวัดเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรม โดยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วสังเคราะห์หลักการสร้างแบบวัดเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรม (พิชิต ฤทธิจรูญ, 2547, หน้า 224-226) ดังนี้

1. กำหนดเป้าเจตคติ (attitude object) ที่ต้องการวัด
2. ให้ความหมายหรือระบุขอบข่ายของเป้าเจตคติที่ต้องการวัดให้ชัดเจนว่าประกอบด้วยคุณลักษณะใดบ้าง

3. เขียนข้อความแสดงความรู้สึกต่อเป้าเจตคติที่ต้องการจะวัดให้ครอบคลุมคุณลักษณะที่สำคัญตามกำหนดไว้ใน ข้อ 2 ให้มีข้อความทั้งทางบวกและทางลบมากพอเมื่อวิเคราะห์แล้วเหลือจำนวนข้อความที่ต้องการนำไปใช้วัดเจตคติได้ ข้อความควรมีลักษณะดังนี้

3.1 เป็นข้อความที่แสดงความรู้สึกต่อสิ่งที่ต้องการวัดสามารถโต้แย้งได้ ไม่ใช่ข้อเท็จจริง

3.2 เป็นข้อความที่มีความสมบูรณ์ซึ่งชัดเจนเดียว

3.3 เป็นข้อความที่มีความแจ่มชัด สั้น กระชับรัด

3.4 เป็นข้อความที่ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่ใช่ศัพท์เทคนิคทางวิชาการ

3.5 เป็นข้อความง่าย ๆ ไม่ยุ่งยากซับซ้อน

3.6 หลีกเลี่ยงการใช้คำคุณศัพท์หรือคำกริยาวิเศษณ์ เช่น เสมอ ๆ บ่อย ๆ ไม่เคย ไม่มีเลย ทั้งหมด เป็นต้น

3.7 ไม่ควรใช้ประโยคปฏิเสธหรือปฏิเสธซ้อน เพราะอาจทำให้ผู้ตอบเข้าใจได้ยากหรือสับสน

4. ศึกษาการสร้างเครื่องมือวัดเจตคติจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและดำเนินการสร้างเครื่องมือแบบประมาณค่า 5 ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

5. จัดชุดแบบวัดเจตคติ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะมีจำนวนข้อตั้งแต่ 20 ข้อขึ้นไปเพราะถ้าแบบวัดจำนวนข้อน้อย ความเชื่อมั่นมักจะมีค่าน้อย ความเที่ยงตรงก็ไม่ดี

6. นำเครื่องมือที่สร้างขึ้นไปใช้ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบค่าดัชนีความสอดคล้องและให้คำแนะนำ

7. นำเครื่องมือที่ได้รับการคำแนะนำจากที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญมาพิมพ์เป็นฉบับสมบูรณ์เก็บไว้ใช้กับกลุ่มตัวอย่างต่อไป

พฤติกรรมที่เป็นมัคนายกน้อย

ความหมายของพฤติกรรม

จำนง ชินารักษ์ (2541, หน้า 7). ให้ความหมายของพฤติกรรม หมายถึง ลักษณะการกระทำการปฏิบัติหรือการเลือกแนวทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุในการแก้ปัญหาหรือเพื่อให้กิจกรรมขององค์การบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

พิชิต ฤทธิ์จรูญ (2543, หน้า 46) ได้ให้ความหมายของพฤติกรรม หมายถึง พฤติกรรมด้านทักษะพิสัยเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความสามารถเชิงปฏิบัติการ

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2543, หน้า 5) ได้ให้ความหมายของพฤติกรรม หมายถึง การกระทำของมนุษย์ด้วยกายกรรม วาจกรรม และมโนกรรม โดยรู้สึกตัวหรือไม่รู้สึกตัว ทั้งที่สังเกตได้และไม่อาจสังเกตได้

ราชบัณฑิตยสถาน (2546, หน้า 768) ได้ให้ความหมายของพฤติกรรม หมายถึง การกระทำหรืออาการที่แสดงออกมาทางกล้ามเนื้อ ความคิด ความรู้สึกเพื่อตอบสนองสิ่งเร้า

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า พฤติกรรมหมายถึง การแสดงออกของบุคคล ทางกาย ทางวาจา ทางใจ โดยเกิดจากการกระทำของสิ่งเร้า สำหรับการวิจัยครั้งนี้ พฤติกรรมการเป็นมัคนายกน้อย หมายถึง ความสามารถในการปฏิบัติตนในการถวายทานซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดสถานการณ์จำลองขึ้นตลอดระยะเวลา 4 วัน สังเกตได้จากแบบสังเกตที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น 4 ระดับ คือ ปฏิบัติได้ถูกต้องมากที่สุด ปฏิบัติได้ถูกต้องมาก ปฏิบัติได้ถูกต้องปานกลาง ปฏิบัติได้ถูกต้องน้อย

ประเภทของพฤติกรรม

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2543, หน้า 5) ได้แบ่งประเภทของพฤติกรรมเป็น 2 ประเภท คือ

1. พฤติกรรมภายนอก เป็นพฤติกรรมที่ผู้อื่นสังเกตเห็นได้ โดยใช้ประสาทสัมผัสหรือเครื่องมือ พฤติกรรมภายนอกแบ่งเป็น 2 ประเภทได้แก่

1.1 พฤติกรรมภายนอกที่ไม่ต้องอาศัยเครื่องมือในการสังเกต คือพฤติกรรมที่สามารถสังเกตได้เช่น การเคลื่อนไหวของแขนขา

1.2 พฤติกรรมภายนอกที่ต้องอาศัยเครื่องมือในการสังเกต คือ พฤติกรรมที่ไม่สามารถเห็นด้วยตาเปล่า เช่น การทำงานของคลื่นสมอง

2. พฤติกรรมภายใน เป็นพฤติกรรมที่เจ้าตัวรับรู้ เช่น การได้ยิน การเข้าใจ การรู้สึก หิว แบ่งเป็น 4 ลักษณะ ได้แก่

2.1 พฤติกรรมที่เป็นความรู้สึกจากการสัมผัส เช่น การได้เห็น การได้ยิน การสัมผัส และการมีสุขใจ

2.2 พฤติกรรมที่เป็นการเข้าใจ หรือตีความ เช่นเมื่อเรามองตาเพื่อนก็เข้าใจเพื่อนได้

2.3 พฤติกรรมที่เป็นความจำ เช่น เมื่อมีโทรศัพท์เรียกเข้า เราสามารถจำเสียงเพื่อนได้

2.4 พฤติกรรมที่เป็นความคิด เช่น การคิดสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีเหตุผลทางพระพุทธศาสนา จำแนกพฤติกรรมมนุษย์เป็น 3 ประเภท ได้แก่

2.4.1 ภายนอก เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกทางร่างกาย ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรง เช่น การเดิน การยืน การนั่ง ทางอ้อม เช่น การยิ้มและกล่าวทักทายเพื่อนด้วยลีลาต่าง ๆ

2.4.2 วจีกรรม เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกทางวาจา ทางตรง เช่น การพูด การเจรจา ทางอ้อม เช่น การพูดด้วยการจับมือ แสดงความเป็นมิตร

2.4.3 มโนกรรม เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงระดับจิตใจ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรง เช่น การมีจิตเป็นสมาธิ การมีน้ำใจ ทางอ้อม เช่น การคิดถึงเพื่อนก็โทรศัพท์หรือไปพบ

วิธีวัดพฤติกรรมกำรเป็นมัคนายกน้อย

พฤติกรรมกำรเป็นมัคนายกน้อยนั้นเป็นพฤติกรรมที่แสดงทักษะการเรียนรู้ของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เป็นการวัดด้านทักษะพิสัย ของผู้เรียนว่าสามารถปฏิบัติได้จริงหรือไม่ และมีคุณภาพเพียงใด ในวัดอุประสงค์หนึ่ง ๆ การวัดพฤติกรรมกำรเป็นมัคนายกน้อยนั้น อาจใช้เทคนิคหรือเครื่องมือหลายประเภทก็ได้ ซึ่งได้มีผู้รวบรวมวิธีวัดไว้ดังนี้

วิล ทองแผ่ (2547, หน้า 115-129) ได้รวบรวมวิธีวัดทักษะปฏิบัติไว้ดังนี้

1. การทดสอบภาคปฏิบัติ เป็นการวัดผลการปฏิบัติงาน และคุณภาพของงานจากการลงมือปฏิบัติจริงของนักเรียน หรือมุ่งจะตรวจสอบความสามารถของผู้เรียนในด้านการเลือกใช้เครื่องมือการทำงานเป็นขั้นตอน ความคล่องแคล่วในการทำงาน ความประหยัดทั้งวัสดุ เวลา และแรงงาน และความสำเร็จของผลงาน

2. การสังเกต เป็นเทคนิคที่สำคัญและเหมาะสมที่สุดชนิดหนึ่งในการวัดทักษะการปฏิบัติ เพราะการสังเกตทำให้เรียนรู้เรื่องราวของผู้เรียนแต่ละคนได้ สามารถเก็บข้อมูลด้านการปฏิบัติ และผลการปฏิบัติงานได้ถูกต้องแม่นยำ ครูสามารถนำไปใช้ได้มากในการวัดผลการเรียนรู้การสอนในด้านทักษะพิสัย และเป็นเทคนิคที่ไม่ต้องลงทุนมากนักแต่ได้ผลคุ้มค่า

3. แบบตรวจสอบรายการ เป็นเครื่องมือที่ใช้วัดพฤติกรรมกำรปฏิบัติงานที่ต้องการวัด โดยมีการกำหนดรายการ หรือสิ่งที่ต้องการสังเกตไว้ล่วงหน้าแล้วให้ผู้สังเกตบันทึกสิ่งที่เกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นตามรายการที่กำหนดไว้

4. มาตรฐานประมาณค่า ใช้วัดพฤติกรรมกำรปฏิบัติงานในขณะที่พฤติกรรมเกิดขึ้น เช่น ขณะกำลังคัดลยามีอยู่ เพื่อดูลีลาการคิดและความคล่องแคล่วในการคิด วิธีการจับดินสอสมาธิในการคิด หรือหลังจากพฤติกรรมนั้นเกิดขึ้นแล้วและเสร็จสิ้นแล้วก็ได้ เช่น สะอาด สวยงาม ถูกต้องเพียงใด มาตรฐานประมาณค่าประกอบด้วยพฤติกรรมที่จะวัดและระดับที่จะตัดสิน

5. การประเมินตามสภาพจริง เป็นการประเมินที่เน้นการปฏิบัติจริง มุ่งประเมินการกระทำในหลาย ๆ ด้านของผู้เรียนทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ด้วยวิธีการประเมินที่หลากหลาย โดยให้ความสำคัญกับพัฒนาการ ความต้องการช่วยเหลือและความสำเร็จในการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคน

6. แฟ้มสะสมงาน เป็นการวัดประเมินผู้เรียนโดยอาศัยหลักฐานของผู้เรียนอย่างเป็นระบบ เช่น สมุด แฟ้ม กล้อง กระจเป่า ลินชัก เป็นต้น

พิชิต ฤทธิจรรยา (2547, หน้า 236-238) ได้รวบรวมวิธีการสังเกตไว้ดังนี้

1. แบบบันทึกหรือตารางจดบันทึก เป็นแบบสังเกตที่บันทึกข้อมูลโดยจัดทำในรูปตาราง เพื่อให้สะดวกต่อการบันทึก เช่น แบบสังเกตพฤติกรรมกำรใช้ห้องสมุดนัการศึกษา

2. แบบตรวจสอบรายการ เป็นแบบบันทึกการสังเกตที่มีการกำหนดรายการ หรือสิ่งที่ต้องการสังเกตไว้ล่วงหน้า แล้วให้ผู้สังเกตบันทึกสิ่งที่เกิดขึ้น หรือไม่เกิดขึ้นตามรายการที่กำหนดไว้ และอาจบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมด้วยก็ได้ เช่น แบบสังเกตพฤติกรรมกำรทำงานกลุ่มของนักเรียน

3. แบบประเมินค่า เป็นแบบประเมินคุณลักษณะของสิ่งประเมินที่ได้จากการสังเกต ซึ่งโดยทั่วไปจะเป็นการประเมินค่าแบบให้คะแนน เช่น แบบสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักศึกษา จากแนวคิดที่นักการศึกษาได้รวบรวมไว้ วิธีการวัดพฤติกรรมมีมากมายหลายวิธีแล้วแต่วัตถุประสงค์ที่ต้องการใช้ เช่น การทดสอบภาคปฏิบัติ การสังเกต แบบตรวจสอบรายการ มาตรฐาน ส่วนประมาณค่า การประเมินตามสภาพจริง และแฟ้มสะสมงาน ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้แบบสังเกตมาตรฐานส่วนประมาณค่า

วิธีสร้างแบบวัดพฤติกรรมการเป็นมัคทายกน้อย

เนื่องจากพฤติกรรมมัคทายกน้อยต้องอาศัยการสังเกตด้านการแสดงออกทางวาจา และการแสดงออกทางกาย ซึ่งตามหลักการศึกษากิจกรรมทั้งสองนี้เป็นการแสดงความสามารถของนักเรียนด้านทักษะพิสัย ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือวัดพฤติกรรมมัคทายกน้อยโดยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วสังเคราะห์หลักการสร้างแบบวัดพฤติกรรมการเป็นมัคทายกน้อย ดังนี้

1. ศึกษาหลักสูตร กำหนดวัตถุประสงค์และจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง
2. วิเคราะห์กิจกรรมของงานที่ให้ปฏิบัติ
3. วิเคราะห์คุณลักษณะของพฤติกรรมที่ต้องการวัด
4. ศึกษาการสร้างเครื่องมือวัดด้านทักษะพิสัยและดำเนินการสร้างเครื่องมือแบบ

ประมาณค่า 4ระดับ

5. นำเครื่องมือที่สร้างขึ้นไปให้ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบค่าดัชนีความสอดคล้องและให้ข้อเสนอแนะ

6. นำเครื่องมือที่ได้รับการเสนอแนะจากที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญมาพิมพ์เป็นฉบับสมบูรณ์เก็บไว้ใช้กับกลุ่มตัวอย่างต่อไป

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมมัคทายกน้อย สำหรับนักเรียนช่วงชั้นที่ 2 อำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี เพื่อให้เกิดความเข้าใจและได้ข้อค้นพบต่าง ๆ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

งานวิจัยในประเทศ

พระมหาสิริชัย เสรีไตรรัตน์ (2549) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมศีลธรรม ค่ายคุณธรรมจริยธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ผลการวิจัยพบว่า 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานพบว่า องค์กรต่าง ๆ ชุมชน สถาบันการศึกษา และสถาบัน ศาสนาร่วมกันจัดการศึกษา โดยการพัฒนาศูนย์ จัดการเรียนรู้อบรมในชุมชนของตนเองในขอบข่ายที่สอดคล้องกับบริบทในชุมชนท้องถิ่น และจุดเน้นของหลักสูตรฝึกอบรม มุ่งให้การศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับจริยธรรม คุณธรรม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตนักเรียน รวมทั้งส่งเสริมสถาบันพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม

ของประเทศชาติ ส่วนบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความต้องการในการพัฒนาหลักสูตร โดยมีเนื้อหาสาระให้เหมาะสมกับบริบท นำไปใช้ในการดำรงชีวิตได้ ผู้เรียนเกิดความรู้คู่คุณธรรมจริยธรรม และส่งเสริมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตนักเรียนให้เป็นคนเก่ง เป็นคนดี และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยรูปแบบการฝึกอบรมเน้นให้ความรู้พร้อมกับฝึกอบรมเน้นให้ความรู้พร้อมกับฝึกปฏิบัติจริง

2) การพัฒนาหลักสูตร ประกอบด้วยหลักการและเหตุผล จุดมุ่งหมายหลักสูตร เนื้อหาสาระ วิธีการฝึกอบรม สื่อ และวัสดุอุปกรณ์ และการวัดผลประเมินผล โดยเนื้อหาของหลักสูตรแบ่งเป็นภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ และกิจกรรม ซึ่งมีแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้จำนวน 11 แผน ผู้เชี่ยวชาญประเมินหลักสูตรฝึกอบรม พบว่า หลักสูตรฝึกอบรมมีความสอดคล้องและเหมาะสม

3) การทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรม กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี จำนวน 2 คิน 3 วัน โดยการบรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติจริง ตามแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่า นักเรียนมีความสนใจ และตั้งใจ สามารถปฏิบัติกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของกระบวนการฝึกอบรม ได้เป็นอย่างดี 4) การประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร พบว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังการใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนใช้หลักสูตร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนการประเมินระหว่างการฝึกอบรม พบว่า นักเรียนมีทักษะปฏิบัติได้เป็นที่น่าพอใจ และการประเมินหลังการใช้หลักสูตรฝึกอบรมที่พัฒนาขึ้นมีความสอดคล้องและเหมาะสมที่จะนำไปใช้

พระมหาประนอม ทองไพบูลย์ (2549) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การสร้างหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง การลดความทุกข์ เพิ่มความสุข สำหรับอุบาสก อุบาสิกา ผลการวิจัยพบว่า 1) การศึกษาความต้องการพื้นฐานในการสร้างหลักสูตรฝึกอบรม พบว่า อุบาสก อุบาสิกา ทั้งเพศหญิงและชายเท่ากัน ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 20-29 ปี ระดับการศึกษาส่วนมากอยู่ในระดับมัธยมศึกษา มีอาชีพเป็นเกษตรกร รายได้ภายในครอบครัวส่วนใหญ่พอใช้ ส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมการฝึกอบรม เรื่องที่ต้องฝึกอบรมครั้งนี้คือ การลดความทุกข์ เพิ่มความสุข สำหรับจำนวนที่ต้องการให้จัดฝึกอบรมครั้งนี้ อยู่ระหว่าง 3 วัน 2 คิน และอุบาสก อุบาสิกาทั้งหมดมีความต้องการเข้าร่วมหลักสูตรครั้งนี้

2) การสร้างหลักสูตรฝึกอบรม พบว่า หลักสูตรฝึกอบรมการลดความทุกข์ เพิ่มความสุข ประกอบด้วยโครงสร้าง ดังนี้ 1) หลักการและเหตุผล 2) วัตถุประสงค์ 3) แนวการจัดกิจกรรมการฝึกอบรม 4) สื่อการฝึกอบรม 5) การวัดและการประเมินผล 6) เกณฑ์การผ่านหลักสูตรฝึกอบรม

3) การทดลองใช้หลักสูตร พบว่า การทดลองใช้หลักสูตรครั้งนี้ทดลองใช้จำนวน 3 วัน 2 คิน มีกิจกรรม 3 ขั้นตอน คือ ก่อนการฝึกอบรม ระหว่างดำเนินการฝึกอบรม และหลังการฝึกอบรม

4) การประเมินและปรับปรุงหลักสูตรฝึกอบรม พบว่า 4.1) ความรู้เกี่ยวกับการลดความทุกข์ เพิ่มความสุข ของอุบาสก อุบาสิกา หลังฝึกอบรม เรื่อง ลดความทุกข์ เพิ่มความสุข สูงกว่าก่อนฝึกอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 4.2) เจตคติโดยภาพรวมของอุบาสก อุบาสิกา ที่มีต่อหลักสูตรฝึกอบรม อยู่ในระดับมากที่สุด 4.3) พฤติกรรมเกี่ยวกับการลดความทุกข์ เพิ่มความสุข ของอุบาสก อุบาสิกา หลังการฝึกอบรม เรื่อง ลดความทุกข์ เพิ่มความสุข สูงกว่าก่อนฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 4.4) หลังการประเมินหลักสูตรฝึกอบรมเรื่อง การลดความทุกข์ เพิ่มความสุข สำหรับอุบาสก อุบาสิกา ครั้งนี้ ได้ปรับปรุงในส่วนของคุณค่าตัวอักษรในเอกสารประกอบ

การฝึกอบรม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ให้มีขนาดใหญ่ขึ้น และปรับแผนการจัดการฝึกอบรมให้มีเวลาที่เหมาะสมกับความสนใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรม

พระมหาสมชาย เฝียะผาบ (2549) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เรื่องศาสนพิธีสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี ผลการวิจัย พบว่า 1) ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน พบว่า หน่วยงานต่าง ๆ มีนโยบายให้ชุมชน สังคม มีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษา ส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย ส่วนนักเรียนและบุคคลที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่อง ศาสนพิธีสำหรับ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี เห็นด้วยกับการพัฒนาหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนต้องการให้มีการปฏิบัติจริง และนักเรียนมีความต้องการที่จะเรียนรู้ และเข้ารับการฝึกอบรมเรื่องศาสนพิธี 2) ผลการพัฒนาหลักสูตรได้หลักสูตรฝึกอบรมเรื่องศาสนพิธี สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี ซึ่งหลักสูตรมีองค์ประกอบ ดังนี้ คือ ความนำ หลักการ จุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียน การสอน การวัดผลประเมินผล และแผนการจัดการเรียนรู้ 4 แผน ผู้เชี่ยวชาญประเมินผลหลักสูตร พบว่า หลักสูตรมีความสอดคล้องและเหมาะสม 3) ผลการทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรมเรื่องศาสนพิธี สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี พบว่า นักเรียนมีความสนใจ และตั้งใจในการเรียนรู้ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ มีความสนุกในการร่วมกิจกรรม และสามารถทำ กิจกรรมร่วมกันได้เป็นอย่างดี 4) ผลการประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร พบว่า นักเรียนมี ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังการใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนใช้หลักสูตร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ .05 ด้านทักษะการปฏิบัติงานกลุ่มและรายบุคคล พบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับดีและมีความ เหมาะสมมาก และด้านความคิดเห็นที่มีต่อหลักสูตร พบว่า ภาพรวมแต่ละด้านมีความเหมาะสมอยู่ ในระดับมากส่วนการปรับปรุงหลักสูตร ได้ปรับปรุงเวลาเพื่อให้เหมาะสมกับกิจกรรมตามแผน การจัดการเรียนรู้

พระใสว สีปัญหา (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมการเจริญสติ เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับนักศึกษา ครุศาสตร์บัณฑิตหลักสูตร 5 ปี มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี ผลการวิจัยพบว่า 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน พบว่า สถาบันการศึกษา และสถาบัน ศาสนาร่วมกันจัดการศึกษา โดยการพัฒนหลักสูตร จัดการเรียนรู้อ และจุดเน้นของหลักสูตร ฝึกอบรม มุ่งให้การศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับการเจริญสติเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับนักศึกษา รวมทั้งส่งเสริมสถาบันพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของประเทศชาติ ส่วนบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความต้องการในการพัฒนาหลักสูตร โดยมีเนื้อหาสาระให้เหมาะสมกับความต้องการของ ผู้เข้าอบรมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตได้ ผู้เรียนเกิดความรู้คู่คุณธรรมจริยธรรม และส่งเสริมคุณภาพชีวิตนักศึกษาให้เป็นคนเก่ง เป็นคนดี และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดย รูปแบบการฝึกอบรมเน้นให้ความรู้พร้อมกับฝึกปฏิบัติจริง 2) การพัฒนาหลักสูตร (ฉบับร่าง) ประกอบด้วย หลักการและเหตุผล จุดมุ่งหมายหลักสูตร เนื้อหาสาระ วิธีการฝึกอบรม สื่อ และวัสดุ อุปกรณ์ และการวัดประเมินผล โดยเนื้อหาของหลักสูตรแบ่งเป็น ภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ และ

กิจกรรม ซึ่งมีแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ จำนวน 13 แผน ผู้เชี่ยวชาญประเมินหลักสูตร ผูกอบรม พบว่า หลักสูตรผูกอบรมมีความสอดคล้องและเหมาะสม 3) การทดลองใช้หลักสูตร ผูกอบรม กับนักศึกษาครุศาสตร์บัณฑิตหลักสูตร 5 ปี มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี จำนวน 4 คีน 5 วัน โดยการบรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติจริง ตามแผนการจัดกิจกรรม การเรียนรู้ พบว่า นักศึกษามีความสนใจและตั้งใจสามารถปฏิบัติกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของ กระบวนการผูกอบรม ได้เป็นอย่างดี 4) การประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร พบว่า นักศึกษามี ความรู้เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมหลังการใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนใช้หลักสูตร อย่างมีนัยสำคัญทาง สถิติที่ระดับ .05 นักศึกษามีการควบคุมอารมณ์หลังการใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนใช้หลักสูตร อย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนการประเมินระหว่างการใช้ผูกอบรม พบว่า นักศึกษามีพฤติกรรมการ เจริญสติและสามารถปฏิบัติตามกิจกรรมอยู่ในระดับมาก และการประเมินหลังการใช้หลักสูตร ผูกอบรม พบว่า นักศึกษามีเจตคติต่อหลักสูตร อยู่ในระดับมาก และผลการประเมินโครงการ พบว่า นักศึกษาเห็นด้วยอยู่ในระดับมากและน่าจะจัดโครงการแบบนี้อีก ส่วนการประเมินหลังการใช้ หลักสูตรผูกอบรม 3 เดือน พบว่า นักศึกษามีพฤติกรรมการเจริญสติหลังการอบรม 3 เดือน ไม่ แตกต่างกับหลังใช้หลักสูตร และการวัดการควบคุมอารมณ์หลังการอบรม 3 เดือน ไม่แตกต่างกับ หลังใช้หลักสูตรส่วนการปรับปรุงหลักสูตร ได้ลดเวลาลงทุกแผน แผนละ 10 นาที

งานวิจัยในต่างประเทศ

จูเวลล์ (Jewell, 2001) ได้ศึกษาเรื่องการวัดการพัฒนาทางจริยธรรม ความรู้สึก การคิด และ การกระทำ บทความนี้ศึกษาว่า บุคคลที่พัฒนาทางจริยธรรมแล้วเป็นบุคคลที่รู้สึกเกี่ยวกับ ประเด็นปัญหาจริยธรรมหรือไม่ ปฏิบัติอย่างมีจริยธรรมอย่างเข้มแข็งหรือไม่ เข้าใจประเด็นปัญหา จริยธรรมหรือไม่ ปฏิบัติอย่างมีจริยธรรมหรือไม่เมื่อจัดการกับคนอื่น มีประเด็นโต้แย้งกันว่า ความหมายของคำว่าจริยธรรม เกี่ยวข้องกับวิธีที่คนควรจะกระทำต่อกันอย่างไรและโต้แย้งกันว่า การศึกษาจริยธรรม ควรจะจัดการกับการกระทำของคนในฐานะที่คนทำงานอยู่ภายในกลุ่ม แนวโน้ม ในการศึกษาสำหรับคนมีความสามารถพิเศษ เพื่อมุ่งเน้นสภาพทางความรู้ของแต่ละบุคคลเมื่อ อภิปรายเรื่องการพัฒนาจริยธรรม เช่น ความรักความยุติธรรม หรือแนวโน้มที่จะวัดการพัฒนาทาง ความรู้ความเข้าใจ เช่น การรู้จักหลักจริยธรรมสากลพิจารณาเห็นว่าเป็นเรื่องเพราะตัวเกินความ จำเป็นและเป็นเรื่องไม่เพียงพอทางแนวคิด บทความนี้ทำสังเขปขั้นตอน 6 ขั้นตอน ในการพิจารณา ตัดสินจริยธรรม ตามแบบของลอว์เรนซ์ โคห์ลเบิร์ก คือ การลงทำและการเชื่อฟังความมุ่งหมาย ทางเครื่องมือ ของแต่ละบุคคล และการแลกเปลี่ยน ความคาดหวังร่วมกันระหว่างบุคคล ความสัมพันธ์และ ความเป็นไปตามความคาดหวัง ระบบสังคมและการรักษาความสำนึกทาง สังคมสิทธิที่มีก่อนและสัญญาทางสังคม หรือสาธารณประโยชน์ และหลักจริยธรรมสากล ผลการ วิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า งานวิจัย ของ Kohlberg คนคิดอย่างไร ไม่ใช่ คนประพฤติอย่างไร

มู (Moor,2000) ได้ศึกษาเรื่องครูกับการเข้าร่วมสัมมนาการเรียนรู้ในขั้นพื้นฐานด้าน วัตถุประสงค์ของการพัฒนาหลักสูตร พบว่า ครูมีความพร้อมในการเปลี่ยนแปลงการใช้โครงสร้าง และนวัตกรรมใหม่ ๆ ทางด้านวรรณกรรม วรรณคดี คุณลักษณะ กลยุทธ์และทักษะตาม

ความต้องการการพัฒนาหลักสูตรเพื่อส่งเสริมการเป็นครูมืออาชีพและเพื่อเป็นการพัฒนาบทบาทของครูซึ่งได้มีการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ

การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ สรุปได้ว่า โดยภาพรวมกระบวนการพัฒนาหลักสูตรมีทั้งหมด 4 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 2) การพัฒนาหลักสูตร 3) การทดลองใช้หลักสูตร 4) การประเมินและปรับปรุงหลักสูตร ก่อนและหลังใช้หลักสูตร ทำให้ทราบว่าหลักสูตรฝึกอบรมสามารถแก้ปัญหาในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการนำหลักสูตรฝึกอบรมมาแก้ปัญหาในกระบวนการจัดการเรียนการสอนทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนทักษะการทำงาน และเจตคติของนักเรียนเพิ่มขึ้น

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ประกอบไปด้วย บทบาท วิสัยทัศน์ คุณภาพผู้เรียน สารมาตรฐานการเรียนรู้ ในการสร้างหลักสูตรฝึกอบรมจำเป็นต้องศึกษาการพัฒนาหลักสูตร ประกอบด้วย ความหมายของหลักสูตร ความสำคัญของหลักสูตร องค์ประกอบของหลักสูตร ความสำคัญของหลักสูตร รูปแบบการพัฒนาหลักสูตร การประเมินผลหลักสูตร ขั้นตอนการประเมินหลักสูตร รูปแบบการประเมินผลหลักสูตร ในการศึกษาการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม ประกอบด้วย ความหมายของการฝึกอบรม จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรม ประเภทของการฝึกอบรม เทคนิคการฝึกอบรม ประโยชน์ของการฝึกอบรม เนื้อหาที่ใช้ในการฝึกอบรมของการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย ความหมายมัคทายก บทบาทหน้าที่มัคทายก พิธีกรรมสำหรับมัคทายก คุณธรรมสำหรับมัคทายก การสร้างแบบวัดคุณธรรมสำหรับมัคทายก ส่วนในผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ประกอบด้วย ความหมายของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ประเภทของแบบทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิธีวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ส่วนเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรม ประกอบด้วย ความหมายของเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรม องค์ประกอบของเจตคติ ประเภทของแบบวัดเจตคติ วิธีสร้างแบบวัดเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรม ส่วนพฤติกรรมมัคทายกน้อย ประกอบด้วย ความหมายของพฤติกรรม ประเภทของพฤติกรรม วิธีวัดพฤติกรรมการเป็นมัคทายกน้อย วิธีสร้างแบบวัดพฤติกรรมการเป็นมัคทายกน้อย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย งานวิจัยในประเทศ งานวิจัยในต่างประเทศ จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ผู้วิจัยได้สร้างรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่องมัคทายกน้อย สำหรับนักเรียนช่วงชั้นที่ 2 อำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี โดยได้กำหนดรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเป็น 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 วิจัย (Research) : การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนา (Development) : การพัฒนาหลักสูตร

ขั้นตอนที่ 3 วิจัย (Research) : การทดลองใช้หลักสูตร

ขั้นตอนที่ 4 พัฒนา (Development) : การประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร